

Literarno-likovne korelacije u nastavi književnosti

Tešić, Ivana

Master's thesis / Diplomski rad

2012

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:591229>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2025-02-22**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Diplomski studij Hrvatskoga jezika i književnosti

Ivana Tešić

Literarno-likovne korelacije u nastavi književnosti

Diplomski rad

Mentor: doc. dr. sc. Jakov Sabljčić

Osijek, 2012.

SADRŽAJ

1. SAŽETAK.....	3
2. UVOD.....	4
3. LIKOVNO-LITERARNA KORELACIJA.....	6
3.1. Povijesni pregled.....	6
3.2. Vrste korelacija.....	7
4. IZVORI SLIKA KAO POMAGALA U NASTAVI.....	9
4.1. Izvori.....	9
4.2. Uporaba slika u nastavi.....	10
4.3. Značenje metode crtanja.....	11
5. ILUSTRACIJE I TIPOVI ILUSTRACIJA	12
5.1. Tipovi ilustracija.....	14
5.2. Ilustracije u dječjoj književnosti.....	15
6. KARAKTERISTIKE I SVRHA LITERARNO-LIKOVNE KORELACIJE	18
7. LITERARNO-LIKOVNE KORELACIJE PREMA UZRASTU.....	19
8. LITERARNO-LIKOVNE KORELACIJE PREMA EPOHAMA.....	22
8.1. Renesansa.....	22
8.2. Romantizam.....	24
8.3. Moderna.....	26
9. LITERARNO-LIKOVNE KORELACIJE U NACIONALNOJ I SVJETSKOJ KNJIŽEVNOSTI	27
10. LITERARNO-LIKOVNE KORELACIJE PREMA TEMI I MOTIVIMA.....	29
10. 1. Popis najčešćih tema i motiva u književnosti	29

10. 2. Popis najčešćih tema i motiva u likovnoj umjetnosti.....	32
11. ISTICANJE POJEDINIH FRAGMENTA DJELA	
I SUBJEKATA NA SLIKAMA (povijesne slike/history paintings).....	36
11.1. Ističu li likovni umjetnici vlastita mišljenja o pojedinom djelu ili liku kroz svoje likovne ostvarene?	39
11.2. Postoji li cenzura u literarno-likovnoj korelaciji?.....	41
12. UTJECAJ RELIGIJE NA KNJIŽEVNOST I LIKOVNU UMJETNOST.....	42
13. LITERARNO-LIKOVNI SUSRETI	
U ODGOJNO-OBRAZOVNOM SUSTAVU.....	45
13. 1. Likovni poticaji u nastavi.....	45
13. 2. Praktični dio rada.....	46
14. UTJECAJ POP- UMJETNOSTI I SUVREMENE KNJIŽEVNOSTI NA OBLIKOVANJE DJETETOVA STAVA.....	49
15. ZAKLJUČAK.....	51
16. PRILOZI.....	52
16. 1. Ilustracije i tipovi ilustracija.....	52
16. 2. Literarno-likovne korelacije prema epohama.....	54
16. 3. Literarno-likovne korelacije u nacionalnoj i svjetskoj književnosti.....	57
16. 4. Literarno-likovne korelacije prema temi i motivima.....	59
16. 5. Isticanje pojedinih fragmenata djela i subjekta na slikama (povijesne slike/history paintings).....	67
16. 6. Utjecaj religije na književnost i likovnu umjetnost.....	68
17. POPIS LITERATURE.....	69

1. SAŽETAK

Suvremena nastava književnosti i veliki napredak tehnoloških pomagala u nastavi oduzeli su pravo učitelju na bilo kakvu izliku vezanu uz manjak kreativnosti na nastavi. No iako su se takva sredstva i pomagala pokazala kao izuzetno velika pomoć pri održavanju interesa učenika za novo gradivo, potrebno je naglasiti i prednost korelacije u nastavi gdje dolazi do povezivanja novog gradiva s već postojećim znanjem na temelju unutarpredmetne i međupredmetne korelacije.

Jedna od najčešćih korelacija je literarno-likovna koja povezuje likovni i narativni izričaj vezan uz zajedničku temu. Osim teme, do takvog tipa korelacije dolazi i unutar različitih umjetničkih epoha, poput romantizma ili renesanse, te unutar okvira nacionalne i svjetske književnosti. Postoji veliki broj izvora literarno-likovnih korelacija koje se mogu upotrijebiti u nastavi. Počevši od novinskih isječaka, razglednica i kataloga, pa sve do ilustracija na naslovnicama knjiga i velikih umjetničkih djela poznatih slikara. Ipak, ne treba zaboraviti ni samostalne dječje likovne ostvaraje u obliku crteža pomoću kojih se učenici motiviraju za rad na nastavi, a njima se jednako tako potiče kreativnosti i razvijaju sposobnosti za prepoznavanje estetskih vrijednosti književnosti, likovne umjetnosti, glazbe, itd.

Gledajući širu sliku, korelacije, posebice one literarno-likovne, imaju veliki utjecaj na kognitivni, ali i moralni razvoj djeteta, stoga ovakav oblik rada svakako treba podržati.

Ključne riječi: korelacija, slikarstvo, književnost, poticaji u nastavi.

2. UVOD

Mnogi su književni likovi poznatih literarnih djela stranih i naših pisaca bili poticaj slikarima i kiparima za likovnu realizaciju. Kao što se književni lik ostvaruje literarnim jezikom, tako se i likovni portret realizira likovnim jezikom, a svaka od tih realizacija je specifična. Budući da učenik u osnovnoj i srednjoj školi stječe osnovna znanja iz književne znanosti (npr. iz teorije književnosti), likovne teorije i povijesti umjetnosti, moguće je na komparativnoj osnovi razvijati učenikovu estetsku osjetljivost i obogaćivati njegove spoznaje, širiti obzorja o umjetnostima, njihovim stvaralačkim specifičnostima i zakonitostima. Stoga čitateljeva pažnja mora biti organizirano vođena i usmjeravana. Bez izgrađenog metodičkog sistema uvođenja učenika u svijet književnosti, u književno djelo, nema ni razumijevanja ni izgrađivanja afiniteta prema književnoj umjetnosti.

U nadolazećim poglavljima prikazat će se teorijska znanja o korelaciji, pri čemu će se staviti poseban naglasak na literarno-likovnu korelaciju i njezine izvore. Veliki broj primjera likovne umjetnosti i književnosti pripadat će svjetskoj kulturnoj baštini. Govorit će se o sličnosti između književnosti i likovne umjetnosti s obzirom na izbor teme i motiva te umjetničkih razdoblja.

Veliki dio rada naglasit će raznolikost izvora tog tipa korelacije, posebno ističući ilustracije i tipove ilustracija, crteže te osebujna likovna djela istaknutih slikara. Kao jedno od sredstava podučavanja u nastavi, istaknuta je i uloga literarno-likovne korelacije u radu i razumijevanju novoga gradiva u nastavi pa su u sklopu te tematike predstavljeni rezultati istraživanja koje je uključivalo 24 gimnazijska učenika.

Cilj je rada predstaviti rezultate i istaknuti značaj literarno-likovne korelacije u nastavi književnosti te naglasiti važnost i ulogu uključivanja djece u samostalna istraživanja, analiziranja i sintetiziranja novog znanja u okviru dviju istaknutih vrsta umjetnosti – likovne i književne. Uz to rad sadrži veliki broj stručnih podataka i terminologiju vezanu uz te dvije umjetnosti.

Rezultati rada trebali bi pojasniti kolika je potreba za što jednostavnijim, detaljnijim i kreativnijim radom s učenicima u okviru obrade proze, poezije i drame u književnosti. Primjerima korelacija i kreativnih izvora za takav oblik rada, pokazat će se da jednostavno povezivanje novoga gradiva s njegovim vizualnim korelatom daje učenicima priliku da se kreativno i problemski uhvate u koštac s nepoznicom. Diplomski rad završava zaključkom u kojemu će se predstaviti konačna saznanja do kojih se došlo tijekom istraživanja i predavljanja teme.

3. LIKOVNO-LITERARNA KORELACIJA

Povezivanje pojava i otkrivanje njihova međuodnosa opća je karakteristika čovjekova mišljenja, određenog i težnjom za cjelovitijim i sveobuhvatnijim doživljavanjem i sagledavanjem svijeta, kao i čovjekova postojanja uopće. Osim toga interes za pitanja odnosa među umjetnostima, kao i odnosa između umjetnosti i drugih sadržaja kulture, potaknut je tvrdnjama o njihovu jedinstvu koje traže nove potkrijepe.

3. 1. Povijesni pogled

U povijesnom razvoju umjetnosti i znanosti o umjetnosti, od antičkih i rimskih mislilaca, poput Aristotela, Sofokla, Horacija, zatim Leonardova *Traktata o slikarstvu* (prvog značajnijeg teksta o odnosima među umjetnostima), pa do suvremenih umjetnika i znanstvenika, ne jenjava nastojanje da se odgovori na pitanje: koliko je zajedničkog, sličnog ili istog među ostalim umjetnostima ili s drugim područjima? Aristotel je mislio da u mladeži treba razvijati estetičke kriterije i smisao za lijepo. Poput Platona, estetičko je obrazovanje držao dijelom obrazovanja slobodna čovjeka, obrazovanja koje je omogućilo uživati u lijepom i spoznavati lijepo u prirodi i umjetnosti. Umjetnost, prema Aristotelovu shvaćanju, prenosi prirodnu i ljudsku stvarnost, ali ne samo ono što je pojedinačno nego i ono što je opće. Umjetnost nije i ne treba biti slikom objektivnog svijeta, već prikazati ono što je bolje i istinitije od vizualne stvarnosti, najčešće ono što je „uzorito“.

U suvremenoj znanstvenoj literaturi koja osvjetljava problem međuodnosa umjetničkih i drugih sadržaja prevladavaju tekstovi u kojima se uspoređuje književnost s ostalim umjetnostima ili s drugim područjima. Takvom motrenju književnosti prilog su dali i ruski formalisti koji ističu da se književnost može uspoređivati s ostalim umjetničkim pogledima na svijet, ali tek kada se istraži međuovisnost njezinih elemenata. Zanimljivost korelacijskog pristupa sadržajima i pojavama u kulturi privukla je različite stručnjake i znanstvenike u čijim su radovima uočljivi raznovrsni načini povezivanja, a individualnost pristupa ogleda se i u određivanju korelata kao temeljnih jedinica povezivanja umjetničkih i drugih sadržaja. Korelati dakle nose različita određenja (javljaju se kao semantička čvorišta, stilska obilježja, dijelovi strukture, dijelovi znaka itd.), a uključuju sva područja kulture.¹

¹Nada Grgurić, Marijan Jakubin, *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje*, Educa, Zagreb, 1996., str. 15.

3.2. Tipovi korelacija

Brojne su mogućnosti kombiniranja različitih umjetnosti. Iz vertikalnog i horizontalnog suodnosa/korelacije nastavnih predmeta izrasta korelacijsko-integracijski nastavni sustav u kojem se sjedinjuju i povezuju nastavni sadržaji različitih nastavnih područja pojedinih predmeta. Tako je moguć suodnos/korelacija hrvatskoga jezika sa svim nastavnim predmetima, ovisno o gradivu koje se proučava. Najčešće su veze s predmetima iz jezično-umjetničkog područja (likovna umjetnost, glazba, hrvatski jezik, strani jezici), ali jednako tako važan je i čest suodnos, odnosno korelacija s povijesti, zemljopisom, prirodnom skupinom predmeta itd.²

No ipak prednost bismo mogli dati korelacijsko-integracijskom sustavu unutar samog predmeta. U sklopu predmeta Hrvatski jezik postoje korelacije između književnosti i jezika, jezika i jezičnog izražavanja, književnosti, filma i jezika te medijske kulture, književnosti i jezičnog izražavanja. Naime unutarnji suodnos, odnosno korelacija i povezivanje nastavnih područja i programskih cjelina nužni su i nezaobilazni u uspješnom ostvarivanju nastavnih sadržaja.

Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje temelji se na vizualnom i likovnom jeziku koji učenici usvajaju kroz vlastito likovno doživljavanje i izražavanje, komunikacijom s djelima likovne umjetnosti i svekolikim vizualno-likovnim okruženjem. Cilj je usmjeriti učitelja i učenike ka spontanijem i kreativnijem razvijanju spoznajnih vrijednosti kroz likovno stvaralaštvo. Odgojni ciljevi literarno-likovne korelacije obuhvaćaju široki raspon – od poticanja psihomotoričnog razvitka, preko motivacije, mašte, intelektualnog razvitka do estetičke osjetljivosti. Namjera je razviti aktivni, stvaralački odgoj prema okolini i u produkciji i u doživljavanju umjetničkog. Taj aktivni odnos treba biti rezultat odnjegovanog analitičkog misaonog procesa.³ Analitičko-misaoni proces je kao metoda višestruko opravdan: on je sredstvo za pobuđivanje i održavanje interesa i aktivnosti koje su sastavni dio svake kreativne djelatnosti.

Korelacijski metodički sustav je složen i to ne samo zbog brojnosti umjetničkih sadržaja, već i zbog brojnih mogućnosti koje on nameće u realizaciji. Spomenute karakteristike

²Zvonimir Diklić, *Lik u književnoj, scenskoj i filmskoj umjetnosti*, Školska knjiga, Zagreb 1989., str. 7-9.

³Nada Grgurić, Marijan Jakubin, *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje*, Educa, Zagreb 1996., str. 11,12.

korelacijskog pristupa mogu sugerirati i različite tipove korelacije. Tako uvjetno možemo govoriti, s obzirom na *specifičnost korelata*, o sljedećim tipovima korelacije:

1. *estetska* (korelati se pojavljuju na općoj umjetničkoj razini),
2. *problemska* (umjetnički problemi su korelati),
3. *stilska* (korelati se vežu uz stilska obilježja),
4. *pojmovna* (korelati kao teorijski pojmovi),
5. *percepcijska* (korelati na razini vizualnog, auditivnog itd.),
6. *ontološka* (vremenske i prostorne odrednice kao korelati), itd.⁴

Nadalje, u korelacijsko-integracijskoj vezi između književnosti i likovne umjetnosti razlikujemo sljedeće korelacije:

1. *na razini teme* (utemeljene su na doživljaju, impresiji, iskustvu i spoznajama)

- doživljaji i spoznaje (usporedba pjesme *Visoka žuta žita* Dragutina Tadijanovića i slike *Žito* Milana Konjovića), usporedba literarnog i slikarskog krajolika (kako smo doživjeli i vidjeli jesenski pejzaž Dobriše Cesarića i Save Šumanovića), naše impresije o *Pejzažu* Vladimira Vidrića i impresionističkom pejzažu *Bonaca* Klementa Crnčića, itd.

2. *na razini strukture, odnosno sastavnica strukture umjetničkih djela*

- ritam kao izražajni element umjetničkog djela u likovnoj umjetnosti nosi određeni red odnosa boja i linija, dok se ritam u pjesmi postiže stilskim figurama, stankama, itd; boja (izražajno sredstvo umjetničkog djela – fizička svojstva boja, komplementarni odnos, vizualni elementi pjesničke slike, boja u kontekstu pjesničke slike).

3. *na razini proučavanja umjetničkih djela sa stilskog, odnosno povijesno-stilskog gledišta*

- *impresionizam* u književnosti i slikarstvu (na predlošku *Srodnost* Antuna Gustava Matoša i *Đurđić* Nikole Mašića, pjesme *Pejzaž I* i *Pejzaž II* Vladimira Vidrića i slike

⁴Rasima Kajić, *Povezivanje umjetnosti u nastavi*, Školske novine, Zagreb 1991., str. 20.

Impresija Clauda Monneta, *Luksemburški park* Miroslava Kraljevića ili *Dereglije na Savi* Nadežde Petrović).

- *ekspresionizam u književnosti i slikarstvu* (na predlošku slike *Zvezdana noć* Vincenta van Gogha, *Žito* Milana Konjovića, *Autoportret* Oskara Kokoschke, *Krik* Edvarda Muncha, pjesme *Hercegovina* ili koje druge pjesme iz *Preobraženja* Antuna Branka Šimića).⁵

4. IZVORI SLIKA KAO POMAGALA U NASTAVI

Iako se smatra izrazito popularnom, književnost kao umjetnost najteže je shvatiti i objasniti te je nesumnjivo da je učiteljima potrebna sva moguća kreativna snaga i pomoć u nastavi književnosti. Često zanemarena, iako lako dostupna u revitalizaciji nastave, svakako je uporaba slika. U suvremenoj metodici nastave književnosti sve se više osjeća potreba za znanstvenim proučavanjem pojedinačnih pitanja relevantnih za nastavnu praksu pa tako i probleme literarno-likovne korelacije. Naša metodička teorija književnosti ne oskudijeva raspravama općeg usmjerenja, ali je siromašna radovima monografskog karaktera koji se bave proučavanjem posebnih metodičkih problema kao što je taj.

Unutarpredmetni i međupredmetni suodnos, odnosno korelacija nužno je potreban kao oblik didaktičko-metodičke pripreme za nastavu u kojoj će učiteljev rad voditi učenika do primjerenijih, djelotvornijih, uspješnijih načina, oblika i metoda rada i do postizanja predviđenih nastavnih zadaća: odgojnih, obrazovnih, funkcionalnih, komunikacijskih. Raznovrsni i lako dostupni izvori slika omogućavaju svakom učitelju stvaranje bogate kolekcije kojom se može poslužiti kako bi pridobio pozornost svojih učenika te ih na koncu naučio nečem novom.

4. 1. Izvori

Iako se *veliki broj vrijednih ilustracija može pronaći kraj tekstova u mnogim knjigama*, one ipak ostaju zanemarene i ignorirane. To postaje još veći problem sjetimo li se kako dijete

⁵Zvonimir Diklić, *Lik u književnoj, scenskoj i filmskoj umjetnosti*, Školska knjiga, Zagreb 1989., str. 22-23.

prilikom otvaranja nove knjige užurbano traži sličice koje će mu ukratko ilustrirati sadržaj priče. Bez takvog sadržaja, dijete će odbaciti knjigu kao dosadno i suhoparno štivo. Knjige namijenjene mlađim čitateljima obično su dobro ilustrirane, dok su one „naprednije“ rijetko dodatno objašnjene slikama i crtežima. Uzevši to u obzir, nije teško shvatiti kako bi većina tekstova trebala biti ilustrirana i na taj način služila kao dodatna pomoć učiteljima.

Najplodniji izvor za rad učitelja nalazi se u slikama iz novina, časopisa, kataloga, knjiga i razglednica. Služeći se nečim jednostavnim, slikovitim i bliskim učeniku, učitelj može objasniti radnju ili osnovnu poruku književnog djela oslanjajući se na takve izvore koji potiču učenike da iznose vlastite ideje te da se oslanjaju na vlastiti riječnik i iskustva.

U nastavi su upotrebljive *autentične slike mjesta* koje daju jedinstveni prikaz mjesta i vremena u koje je smješтана radnja nekog književnog djela, npr. ulice Moskve (Petrograda).

Još jedan izvor ilustracija koje ne treba zanemariti su ilustracije samih učenika. Bilo do govorimo o mlađim ili starijim učenicima, jedno je uvijek isto – crtanje pobuđuje veliko zanimanje pa stoga zaključujemo da su učenici vrlo zainteresirani za vlastite crteže i slike, ali naravno i za ilustracije svojih kolega.⁶ Na taj način učenici uviđaju pozitivne i negativne strane ilustriranja nečijeg tuđeg djela, a učitelj može zatražiti djela učenika kako bi ih preslikao i sačuvao za buduće učenike te im time pokazao vrijednost njihovog zalaganja koja im može biti inspiracija i nadahnuće za daljnji rad.

4. 2. Uporaba slika u učionici

Kako se služiti slikama u razredu? Jedini cilj ili načelo uporabe slika u učionici je dobiti reakciju od učenika koje osiguravaju kreativan rad i potiču zanimanje ostalih učenika. Kako bi se osigurala takva reakcija, potrebno je poštivati nekoliko uvjeta:

Zanimanje za književno djelo mora se pobuditi prije prikaza same ilustracije. Određeno znanje i zanimanje mora prethoditi takvom načinu rada, a učitelj bi trebao biti sposoban odrediti pravi psihološki trenutak prije uvođenja slike koji će jamčiti pravu reakciju razreda.

⁶Claude Howard, *The Use of Pictures in Teaching Literature*, National Council of Teachers of English, Jacksonville, 1916, str.542 – 543. (Sve citate iz engleskog izdanja slobodno je prevela autorica rada I.T.)

Učenicima se mora dati dovoljno vremena kako bi svatko mogao individualno promotriti sliku. Slike se ne bi trebale samo nakratko držati pred učenicima ili užurbano proći razredom. One moraju biti dane učenicima da ih pojedinačno, samostalno i bez žurbe pregledaju, posebice dok je interes na vrhuncu. Samo u tom trenutku i tim putem može se osigurati najbolja reakcija.

Dok učenici proučavaju slike, učitelj mora potaknuti raspravu kako bi se ispravile pogrešne ideje ili otkrile neprimijećene ljepote i poruke djela. Spretna pitanja trebala bi stimulirati učenike s ciljem otkrivanja razlika i sličnosti slike i književnog izvornika.⁷

4. 3. Značenje metode crtanja

Osim uporabe slika i ilustracija u nastavi, potrebno je naglasiti i važnost uporabe crtanja u nastavi te istaknuti neke od bitnih značajki takve metode. U crteže ubrajamo risanje likova iz djela, pojašnjavanje odnosa među likovima, stvaranje stripa na temelju književnog predloška, iskazivanje osjećaja kroz crteže, itd.

1. Metoda crtanja omogućava *bogato ilustrativno izražavanje učitelja i učenika*. Crtežom se može izraziti sve ono što je vidljivo i nevidljivo običnom oku, počevši od vanjske i unutarnje strane materijalne stvarnosti, njezine statičnosti i dinamičnosti, parcijalnog i cjelovitog, uvećanog i umanjenog, sve do konkretnog i apstraktnog. U tome je moguća velika originalnost i dovitljivost. Učitelji koji zapostavljaju primjenu te metode osiromašuju svoj način rada. Budući da je likovno izražavanje djeteta jedan od načina govora, taj način moramo što više upotrebljavati.

2. Crtanje je kao aktivnost izražavanja veoma *pristupačan način priopćavanja* nastavnih sadržaja učenicima. Katkad je učenicima dovoljno povući samo nekoliko poteza kredom po školskoj ploči da odmah shvate bit problema pa odatle i izreka da crtež može zamijeniti tisuću riječi. Crtež je sažet način izražavanja, a sažetošću i istodobno pristupačnošću izražavanja postiže se ekonomičnost nastave.⁸

3. Bitno je za tu nastavnu metodu da učitelj ne donosi učenicima gotov crtež radi demonstriranja, već da *neposredno pred očima učenika stvara takav crtež*. Time se postiže tzv.

⁷Claud Howard, *The Use of Pictures in Teaching Literature*, National Council of Teachers of English, 1916, Jacksonville, str.5415-42.

⁸Vladimir Poljak, *Crtanje u nastavi*, Pedagoško-književni zbor, Zagreb, 1969., str. 65.

razvojna nastava pa i *dinamičnost sata* uopće. Tijekom crtanja učenici usvajaju pojedine elemente u cjelini dok u verbalnom izlaganju nema te mogućnosti. Štoviše, crtež ostaje izvjesno vrijeme na ploči prezentiran svim učenicima radi percipiranja, ali ostaje i trajno u njihovim bilježnicama za naknadno samostalno proučavanje, što nije uvijek slučaj prilikom demonstriranja gotovih nastavnih sredstava.⁹ Grafički se nacrti ne smiju potpuno gotovi predočiti djeci budući da oni ne bi u njima probudili trajnu pozornost. Slika se treba razvijati pred djecom kako bi održala trajnu pozornost učenika.¹⁰

4. Za primjenu metode crtanja dovoljna je *standardna materijalna oprema*, a to su ploča i kreda koje posjeduje svaka škola.

5. Na temelju crtanja *učenici obogaćuju svoje intelektualne doživljaje* – percipiranje, predočavanje, mišljenje, pamćenje, maštu, razvijaju pozornost, psihomotoriku, itd. Međutim potrebno je posebno naglasiti da se crtanjem pojačava emocionalna strana nastave budući da djeca vole crtati i promatrati kako drugi crtaju jer se nešto stvara pred njihovim očima.

Dakle, samo u sklopu i u sjedinjavanju s ostalim nastavnim metodama se metodom crtanja proširuju i obogaćuju metodički načini rada učitelja i učenika, toliko potrebni našoj nastavi i školama uopće.¹¹

5. ILUSTRACIJE I TIPOVI ILUSTRACIJA

Ilustracija je crtež ili slika koja tumači, dopunjuje ili urešava neki tekst, a odražava stil i ukus vremena te manire autora. Dokumentarističkoj je ilustraciji cilj što vjernije prikazati neki predmet ili događaj, a veliko je značenje imala prije izuma fotografije. Često se događa da u dječjoj knjizi ilustracija prevlada nad tekstom ili ga u potpunosti zamijeni (slikovnica). U kataložnom opisu, ilustracija je zajednički naziv za crteže, note, slike i sve druge grafičke radove ako se javljaju zajedno. S pojavom sve veće sekularizacije društva, ilustracije su ukrašavale i osobne molitvenike, skolastičke radove, herbarije, karte za igru i dr. Troškovi njihove izrade bili su visoki sve do uvođenja papira koji je u Europu stigao iz Kine zahvaljujući Marku Polu. Time započinje umnožavanje ilustracija postupkom ksilografije (drvorez), odnosno uezivanjem slike

⁹Vladimir Poljak, *Crtanje u nastavi*, Pedagoško-književni zbor, Zagreb, 1969., str. 66.

¹⁰Miroslav Tkalec, *Lagani način obučavanja*, Zagreb, 1896., str.7.

¹¹Vladimir Poljak, *Crtanje u nastavi*, Pedagoško-književni zbor, Zagreb, 1969., str. 68-69.

u drvene ploče koje su odvojene od teksta. Izumom tiska krajem 15. stoljeća tržište knjiga se još više proširilo, a tehnika bakropisa omogućila je kvalitetniju i detaljniju izradu ilustracija. U isto vrijeme nastaju raskošni renesansni prikazi poput Botticellijeve ilustracije Danteovih djela.¹²

Kada su se u 17. stoljeću pojavile prve dnevne novine i časopisi, oslanjali su se pretežito na litografske ilustracije. Ilustracije su bile osobito popularne u književnim djelima u doba romantizma kada se javlja najveći broj znamenitih autora poput Williama Blakea i Gustava Doréa. U 19. stoljeću uporaba jeftinijih fotomehaničkih postupaka bila je namijenjena širokoj potrošnji, osobito u knjigama i časopisima.

Američko „zlatno doba ilustracije“ trajalo je od 1880-ih pa do svršetka Prvog svjetskog rata, premda su se karijere nekih „zlatnih“ ilustratora nastavile i nekoliko desetljeća kasnije. To je bilo vrijeme novina, časopisa i ilustriranih knjiga kao prevladavajućeg medija. Razvitak tiskarske tehnologije i prvi dizajni pokreta *Arts and Crafts* inspiriraju ilustratore da isprobaju nove tehnike i boje. Vodeći umjetnici bili su Walter Crane, Edmund Dulac, Aubrey Beardsley, Arthur Rackham i Kay Nielsen.“

U Hrvatskoj se „slikovnjaci“ ili slikovnice, uglavnom uvezene, pojavljuju sredinom 19. stoljeća, a do 1880. nastaju knjižice koje potpisuju hrvatski autori. No prvu hrvatsku slikovnicu možemo pripisati Vladimiru Kirinu koji je 1927. oslikao *Dječju čitanku o zdravlju* Ivane Brlić Mažuranić. Nakon zatišja u ratnim godinama, druga polovica 20. stoljeća, koja je i inače bila okrenuta djetetu, pridaje slikovnici izvanrednu pozornost pa nastaju slojevita djela koja su nerijetko zanimljiva i starijim čitateljima.¹³

U današnje vrijeme, nasuprot dječjoj literaturi, ilustracije rijetko ukrašavaju knjige za odrasle. Iako su ilustratori dobili veliku slobodu pri izboru tehnika i stila, tržište je postalo veoma suženo, čak u i današnjem svijetu reklama. Danas se za ilustriranje najčešće rabe fotografije i računalna tehnologija. Zanimanje za umjetnost knjiške ilustracije, postera i časopisa iz dana u dan sve više i više raste pa tako postoje muzejske izložbe, časopisi i katalozi posvećeni takvoj

¹²Kathleen Ellen O'Neil, *Reading Pictures: Developing Visual Literacy for Greater Comprehension*, The Reading Teacher, 2011. , str. 214.

¹³ Smiljana Narančić Kovač, *Kratka povijest ilustracije*, Hrčak : glasilo Hrvatskoga čitateljskog društva, Zagreb, 2011 (2011) , str. 22.

vrsti primijenjene umjetnosti. Ilustratori slikaju ili crtaju za knjige, magazine, kalendare i slično.¹⁴

5. 1. Tipovi ilustracija

Dok većina umjetnika radi različite vrste ilustracija, neki se ipak specijaliziraju za određeno područje. Tako na primjer medicinski i znanstveni ilustratori kombiniraju svoju umjetničku vještinu sa znanjima iz biologije. Medicinski ilustratori crtaju ilustracije ljudske anatomije i operacijskih procedura, a znanstveni ilustratori crtaju prikaze životinja ili biljaka. Takve se ilustracije rabe u znanstvenim publikacijama ili u pedagoške svrhe. Modni ilustratori crtaju ilustracije muške, ženske i dječje odjeće za novine, časopise i ostale medije. Crtači stripova crtaju političke, reklamne, socijalne i sportske stripove. Neki crtači imaju suradnike koji stvaraju ideje ili pišu tekstove. Ipak, većina crtača stripova uz talent za crtanje posjeduje smisao za humor, kritičnost i dramatičnost. Postoji osam tipova ilustracija:

- 1) *Ilustracije za oglašavanje* – rabe se za prodaju ili promicanje proizvoda, usluga ili ideja.
- 2) *Uredničke ilustracije* – koriste se kako bi podržali ili dodano pojasnili članak (novine).
- 3) *Medicinske ilustracije* – variraju od ilustracija medicinskih proizvoda do prikazivanja mikroskopskih organizama i dijelova ljudske anatomije.
- 4) *Modna ilustracija* – rabe se za prikazivanje modela i visoke mode.
- 5) *Portreti* – obično se rabe za realistični prikaz osobe.
- 6) *Karikature* – stavlja se naglasak na pretjerivanje s karakteristikama u cilju stvaranja komičnog prikaza osobe.
- 7) *Ilustracije dječjih knjiga* – obično stvarane bajkovitim stilom u svrhu praćenja dječje priče.
- 8) *Ilustracije naslovnih stranica* – jedna se slika rabi na naslovnici knjige kako bi potencijalnim čitateljima dala uvid u sadržaj knjige i povećala prodaju.¹⁵

¹⁴Jackie C.Horne, *Six Decades of Picture Book Illustration: The Art of Barbara Cooney*, Children's Literature in Education, 2001., 93-95.

¹⁵Jackie C. Horne, *Six Decades of Picture Book Illustration: The Art of Barbara Cooney*, Children's Literature in Education, 2001., str. 92.

5. 2. Ilustracije u dječjoj književnosti

Dječja književnost nastala je kao zasebni nezavisni žanr tek prije nešto više od dva stoljeća. Do sredine osamnaestog stoljeća knjige su rijetko bile stvarane posebno za djecu i općenito često ograničene na literaturu namijenjenu obrazovanju i moralnom napretku, no ne i za njihovu zabavu. Vjerska djela, gramatike i knjige s uputama o pravilnom ponašanju bile su gotovo jedine knjige namijenjene djeci. U tim knjigama ilustracije su odigrale relativno malu ulogu, a knjige su se obično sastojale od malih drvoreznih vinjeta ili bakroreza koje su stvarali anonimni ilustratori.¹⁶

Bajke su se kao jedan od najtrajnijih žanrova u početku radije čitale na latinskom jeziku u učionici nego u svrhu zabave kod kuće. „Priče koje pripisujemo Ezopu, grčkom pripovjedaču iz šestog stoljeća prije Krista, bile su među najčešće objavljivanim i ilustriranim. Knjiga s Ezopovim basnama prvi je put objavljena u Engleskoj 1484. zahvaljujući Williamu Caxtonu. Iako je u mnogim ranim izdanjima bilo malo pokušaja da se priče prilagode djeci te da se time olakša razumijevanje i stvori prostor kako bi se djeca poistovjetila s pročitanim, knjiga je ubrzo postala jedna od najpopularnijih ilustriranih knjiga za djecu. Novi odnos prema djeci i njihovom obrazovanju počeo se razvijati krajem sedamnaestog stoljeća kada su mnogi nastavnici apelirali za veće razumijevanje dječjih osebujnih potreba te kada je pojam užitka u učenju postao šire prihvaćen. Najveći ukazatelj tih potreba unutar evolucijskih ideja bili su spisi filozofa Johna Lockeja (1632 – 1704) i Jean-Jacques Rousseaua (1712 – 1778). Rousseau je djetinjstvo smatrao čistim i prirodnim stanjem te vjerovao kako bi središnji cilj obrazovanja trebalo biti očuvanje izvorne prirode djeteta. Rousseau je također vjerovao da je od izrazite važnosti za učitelja da gleda stvari kroz oči djeteta i čini sve onako kako bi djeca činila. Spisi i ideje Lockeja i Rousseaua u konačnici su rezultirali humanijim pristupom u obrazovanju gdje se užitak smatra jednim od pomagala u nastavi i učenju.¹⁷

Početkom osamnaestog stoljeća zanimanje za dječju književnost, ali i porast pismenosti, doveli su do razvoja novog tržišta i procvata novih izdavača, osobito u Engleskoj. Inovacije u

¹⁶Jackie C. Horne, *Six Decades of Picture Book Illustration: The Art of Barbara Cooney*, Children's Literature in Education, 2001., str. 98. (S engleskoga prevela I.T.)

¹⁷Jamye Brookshire, Lauren F. V. Scharff, Laurie E. Moses, *The Influence of Illustrations on Children's Book Preferences and Comprehension*, Reading Psychology, 2002., 328-329.

tipografiji i tisku dopuštaju veću slobodu u reprodukciji umjetnosti kroz graviranje, drvorez i bakropis. Ipak, ilustratori uglavnom i dalje ostaju anonimni, a ilustracije ograničene na početne stranice tiska, odnosno književnih djela.

Tijekom druge polovice devetnaestoga stoljeća pojavili su se mnogi klasici dječje književnosti, poput *Alise u zemlji čudesna* autora Lewisa Carrolla (1865.), romana *Male žene* Louise May Alcott (1868. – 1869.), Twainove *Pustolovine Huckleberry Finna* (1884.) te *Knjige o džungli* Rudyarda Kiplinga (1894.). U tom razdoblju dolazi do nastanka i procvata slikovnica u kojima su ilustracije kao i umjetnikove vizije podjednako važne kao i sam tekst. Ne skrivajući više svoj talent, umjetnici uz pomoć tehničkog napretka te rastućeg tržišta i potrebe za dječjim knjigama izlaze iz anonimnosti i preuzimaju zasluge za svoje umjetničke ostvaraje.

Krajem osamnaestog stoljeća ilustracije Thomasa Bewicka i Williama Blakea počele su se sve češće pojavljivati u dječjim knjigama britanskih autora te su time polagale temelj za sudjelovanje poznatijih umjetnika u ilustraciji novih tekstova. Ipak, ilustracije takve kvalitete ostaju više iznimka nego pravilo. Budući da su se boje mogle dobiti jedino mukotrpnim i skupim procesom nakon čega bi se ilustracije u knjigama ručno bojale, do sredine devetnaestog stoljeća ilustracije većine knjiga bile su crno-bijele. Iako su mnogi umjetnici preferirali pouzdaniju metodu crno-bijelog printanja sve do 1870., nakon sredine stoljeća ispis u boji prevladavao je u dječjim knjigama. U drugoj polovici devetnaestog stoljeća, tehničke i umjetničke inovacije dovele do toga da se na ilustracije dječjih knjiga gleda kao na razvoj novog umjetničkog žanra. Richard Doyle koji je prije svega svojim ilustracijama i političkim karikaturama pridonio britanskom stripovskom časopisu *Punch*, postao je poznat po svojim slikama vilenjaka i vila u raskošnim djelima poput knjige *U vilinskom carstvu* Williama Allinghama.

Neki od najpoznatijih ilustratora dječjih knjiga u devetnaestom stoljeću su Walter Crane (*Ljepotica i zvijer*, 1875.)¹⁸, Kate Greenway (*Ispod prozora*, 1878.), John Tenniel (*Alisa u zemlji čudesna*, 1866.)¹⁹, itd. U bliskoj suradnji s autorom Lewisom Carrollom, Tenniel je stvorio predivne ilustracije Carrollove priče te time postavio visoke standarde za rad budućih naraštaja.

¹⁸ Vidi Prilog 1 u Prilozima.

¹⁹ Vidi Prilog 1 u Prilozima.

Od prvog objavljivanja Tennielove ilustracije do danas, naslikano je više od stotinu novih varijacija na temu njegove ilustracije.²⁰

U 19. stoljeću razvoj pismenosti u svim razvijenim zemljama te tehničke prednosti koje su omogućile proizvodnju relativno jeftinih ilustriranih knjiga visoke kvalitete, pridonijeli su golemom razvoju dječjih izdavačkih kuća. Inovacije u printanju knjiga u prvim godinama devetnaestog stoljeća, osobito u upotrebi fotografija i obradi boja, dovele su do razvoja tzv. *deluxe knjiga* koje su se isticale posebnom kvalitetom. Unatoč tome, knjige Beatrix Potter postaju popularne zahvaljujući svojim malim formatom i zanimljivim dizajnom stvorenim u skladu s potrebama djeteta. Sve veći napredak i mogućnosti printanja dovode do popularizacije uporabe boja u ilustraciji pa se tako William Wallace Denslowova ilustracija *Čarobnjaka iz Oza*²¹ autora Lymana Franka Bauma sastojala od stotinu dvije sličice u boji, čime je postala jedna od najbogatije razrađenih i ukrašenih knjiga svoga vremena.²²

U drugoj polovici 15. i početkom 16. stoljeća ilustracija knjiga u Hrvatskoj doživljava svoj zlatni vijek. Najraskošnije ilustrirane knjige nastale su na samom kraju 15. stoljeća kada je tiskarstvo već uvelike uzelo maha u cijeloj Europi. Rukopisne knjige naručuju visoki prelati, biskupi i opati, a ilustratori su za latinske knjige većinom stranci, dok su ilustratori glagoljskih rukopisa domaći glagoljaši. Krajem 15. stoljeća tiskari izrađuju tiskane ilustracije (inicijale i slike), a sadržaj ilustracija posuđuju iz rukopisnih knjiga. Novost koju tisak uvodi jest zasebna naslovna stranica koja je i posebno ilustrirana. Iako su ih često tiskali strani tiskari, u toj je tuđini zavidno mjesto zauzeo i naš ilustrator Grgur Kraljić, koji se prema suvremenim svjedočanstvima popeo u sam vrh europskog tiskarstva.

Neki od najpoznatijih hrvatskih ilustratora dječje književnosti danas su Marsela Hajdinjak (*Zeko i potocić*), Andrea Peterlik Huseinović (*Zmaja*), Ana Kadoić (*Strašljiva sova*) i Ivica Stevanović (*Dinosaur Cvjetko*).

²⁰ Cynthia Burlingham, *Picturing Childhood – The Evolution of the Illustrated Children's Book*, The Center, 1997., str. 39 – 42.

²¹ Vidi Prilog 1 u Prilozima.

²² Cynthia Burlingham, *Picturing Childhood-The Evolution of the Illustrated Children's Book*, The Center, 1997.str., 54-55.

Iako se ilustracije uglavnom rabe u nastavi kao sredstvo motivacije učenika za daljnji rad, njihov značaj je veći uzmemo li u obzir što sve možemo postići uporabom ilustracija. Osim početnog pobuđivanje interesa, učenici ilustracijama dobivaju vizualni kontekst priče koji im pomaže u daljnjem razumijevanju gradiva, pri čemu učenici osjećaju veću slobodu u izražavanju vlastita mišljenja. Usporedbom ilustracije i književnog djela učenike se može potaknuti na debatu, razvoj kritičkog mišljenja i literarnih sposobnosti, kreativno stvaralaštvo i osposobljavanje za jezičnu komunikaciju.

Dječja književnost i danas se može usporediti s popularnom književnošću za odrasle u svojoj ponudi i raznolikosti žanrova, nudeći knjige namijenjene čitateljima u svakoj fazi razvoja – od najranijeg djetinjstva do odrasle dobi. Popularnost dječje izdavačke tradicije koja ne jenjava unatoč konkurenciji niza novijih medija, sugerira da su ilustrirane dječje knjige i dalje bez premca u svojoj sposobnosti da njeguju maštu i omogućuju užitek čitanja.

6. KARAKTERISTIKE I SVRHA LITERARNO-LIKOVNE KORELACIJE

Često ćemo čuti kako ni jedna druga umjetnost, osim glazbe, ne nadopunjuje književnost poput likovne umjetnosti. Slikarstvo i književnost vjerne su družice. Iako samostalne svaka za sebe, ipak su u mogućnosti da nadopune jedna drugu. Upravo iz takve povezanosti nastaju posebni primjeri te neraskidive veze – velika umjetnička djela. U specifične vrijednosti u upotrebi slika ubrajamo:

Uporabu slika u nastavi za motivaciju. U obradi književnih djela koja se ističu složenošću ili kompleksnom tematikom od velike je pomoći ilustrirani prikaz djela, odnosno manjeg fragmenta priče ili lika čija je uloga privući i zaintrigirati učenika za čitanje. Većina učenika književna djela doživljava kao nestvarnu pojavu pa joj se samim time ne pridaje veliku pozornost. Kako bi privukao pozornost učenika, učitelj svojim učenicima mora ponuditi opipljivi dokaz postojanja likova i radnje iz djela kako bi prevladali takav stav prema književnosti. Takav cilj ostvariv je jedino uporabom slika i ilustracija koje će najprije probuditi maštu te na koncu rezultirati nekim novim znanjima. Napokon, ništa ne oživljava književnost više od tog osjećaja stvarnosti, a slike su u ovom slučaju najbolja pomoć. One transformiraju olovne riječi u užarenu i sjajnu stvarnost.

Najčvršće dojmove o literarnoj situaciji dobivamo vizualnim putem. Psihološki pokusi dokazali su da su dojmovi stečeni vizualnim putem za većinu ljudi daleko snažniji od onih koje su stekli nekim drugim osjetilom. To se osobito odnosi na učenike kod kojih su vizualne predodžbe od iznimne važnosti u svim kognitivnim procesima pa stoga oralne, odnosno verbalne dojmove treba produbiti i ojačati vizualnim. Snaga slikovnog prikaza u nastavi je neprocjenjiva jer oživljava književnost.

Detaljne slike nadomještaju nejasne književne opise. Većina učenika koja književnost smatra nezanimljivom ima takav stav zbog vlastitog nedostatka maštovitosti. Književna djela zasićena prelijepim opisima često padaju na neplodno tlo pa takvi čitatelji ostaju zadovoljni onom osnovnom idejom, no lišeni neponovljivog i vrijednog književnog iskustva. Upravo u takvim situacijama iznimno je važno služiti se likovnim prikazom kako bi se opisalo i pojednostavilo neshvaćeno.

Estetika slike povećava privlačnost književnog djela. Svaka slikarska interpretacija nosi svoju poruku, a ona često otkriva ljepote koje drugi nisu uočili u književnom djelu. Ljepota i jednostavnost likovnog djela često se upotrebljavaju kako bi se stimuliralo razumijevanje i ljepota književnog djela.²³

7. LITERARNO-LIKOVNE KORELACIJE PREMA UZRASTU

U metodičkoj literaturi načelo povezivanja nastavnih sadržaja afirmirano je kao bitna odrednica odgojno-obrazovnog procesa. Korelacijski pristup umjetnostima češće je naglašen u metodici književnosti dok je u ostalim metodikama umjetnosti on često samo naznačen. Među priložima koji osvjetljavaju problem povezivanja umjetničkih sadržaja značajniji su radovi ruskih metodičara u kojima se ostvaruje povezivanje na tematskoj razini (književnost, slikarstvo, glazba) ili na razini umjetnikove inspiracije drugim umjetničkim djelima. Teorijsku podlogu korelacijskom pristupu nastavnim sadržajima u našoj metodičkoj literaturi dao je Dragutin Rosandić.

²³ Claud Howard, *The Use of Pictures in Teaching Literature*, National Council of Teachers of English, 1916, str. 539-541.

Korelacija se može ostvariti povezivanjem nastavnih područja (književnosti, jezika, izražavanja, scenske, filmske, likovne i glazbene umjetnosti) pa tako razlikujemo tri vrste korelacije: tekstovnu, pojmovno-informacijsku, metodološku. Među suvremenim metodičkim sustavima korelacijski je metodički sustav najmlađi, a osim karakterističnih novina, uključuje i elemente interpretacijsko-analitičkog i problemsko-stvaralačkog nastavnog sustava u pristupu umjetničkom sadržaju. Zbog promjena koje nameće u organizaciji i oblicima rada te zbog različitih stupnjeva razvoja pojedinih metodika umjetnosti, potrebna su sustavna istraživanja njegove primjene i odgovarajuće afirmacije i u znanosti i u nastavnoj praksi.²⁴

Učenik u korelacijskoj nastavi ima značajnu ulogu koja se ogleda u složenosti pristupa nastavnom sadržaju, brojnosti raznovrsnih aktivnosti, rasponu različitih sposobnosti, itd. U korelacijskom pristupu dominantni su istraživanje i uspoređivanje, što pretpostavlja uključivanje elemenata tehnike intelektualnog rada, visok stupanj samostalnosti, odgovarajuću kvalitetu znanja te širi i bogatiji umjetnički horizont.

Korelacijska analiza omogućuje intenzivnije „otkrivanje“ učenika, njihovih sklonosti, mogućnosti i sposobnosti u susretima s umjetničkim djelima. To otkrivanje učenika iskazuje se preko njihovih karakteristika (analitičari, istraživači, auditivni, vizualni, motorični i drugi tipovi), što pomaže učitelju u pravilnom izboru metodičkog instrumentarija i usmjeravanju učenikovih aktivnosti. Učenikova recepcija umjetničkih sadržaja otkriva raspon njegova estetskog senzibiliteta, sposobnosti komuniciranja s različitim umjetničkim sadržajima i osposobljenost za sintetički tip estetskog mišljenja.²⁵ S obzirom na to da je u korelacijskom pristupu umjetnostima naglasak na analizi njihova međudnosa, umjetničkim djelima pripada središnje mjesto. Uključivanje korelacijskog pristupa tijekom obrazovanja ostvaruje se na nekoliko stupnjeva:

Na prvom stupnju, koji uključuje niže razrede osnovne škole, mogu se uspješnije uspoređivati umjetnička djela koja pripadaju istom umjetničkom području, verbalnim ili slikovnim umjetnostima.

Na drugom stupnju (viši razredi osnovne škole) kombiniraju se djela različitih umjetničkih područja – najčešće dva djela.

²⁴ Rasima Kajić, *Povezivanje umjetnosti u nastavi*, Školske novine, Zagreb 1991., str.13.

²⁵ Rasima Kajić, *Povezivanje umjetnosti u nastavi*, Školske novine, Zagreb 1991., str. 20.

Na trećem stupnju (srednja škola), osim spomenutih mogućnosti, istraživanje korelata usmjereno je i na djela koja pripadaju tzv. *sintetičkim umjetnostima* (scenska, a posebno filmska ostvarenja).

Dakle na prvom stupnju dominirat će iskustveni sadržaji (emocionalna angažiranost, sklonost identifikaciji, itd.), a na trećem značajan je intelektualni angažman, prihvaćanje elemenata metodologije znanstvenog rada i dr.

Pristup umjetničkim djelima u korelacijskom metodičkom sustavu obuhvaća nekoliko faza:

Prva je faza u znaku primanja umjetničkih sadržaja (čitanje, slušanje, gledanje). Međutim i u toj su fazi te aktivnosti usmjerene odabirom korelacijskog pristupa pa se javljaju estetske asocijacije, analogije, paralele i prve naznake mogućeg povezivanja umjetničkih djela. Usmjerenost aktivnosti jače je naglašena kod prihvaćanja drugog odabranog umjetničkog djela za komparativni pristup. Tada se reaktiviraju i rezultati analize „prvog“ umjetničkog djela odabranog za korelacijski pristup.

Drugu fazu korelacijskog pristupa određuju pojedinačne analize umjetničkih djela čiji rezultati potvrđuju njihove specifičnosti i svojevrsnu autonomnost.

U trećoj se fazi izdvajaju korelati, a zatim istražuju, kako bi se s tim rezultatima potkrijepila povezanost umjetničkih djela. Prema tome proces uspoređivanja započinje pri uspostavljanju odnosa između umjetničkog iskustva i prihvaćanja novog umjetničkog sadržaja, zatim odnosa između novog iskustva i korelacijske analize pojedinih umjetničkih djela, a završava uočavanjem i vrednovanjem međuodnosa umjetničkih djela.

Rezultati empirijskih istraživanja ukazuju na karakteristike korelacijskog metodičkog modela s obzirom na stupanj obrazovanja. Osim razlika u kvantitativnom pogledu (broj umjetničkih djela, njihov opseg i dr.), uočljive su i razlike u analizi umjetničkih djela između osnovne i srednje škole, a te analize ne ovise samo o specifičnostima korelacijskog pristupa (interes i sklonost učenika prema određenoj umjetničkoj vrsti, prevladavanje pojedinog umjetničkog iskustva, osposobljenost za interpretativnu i problemsku analizu, itd.). I u osnovnoj i u srednjoj školi primjenjiv je korelacijski metodički model koji obuhvaća sljedeće etape:

1. korelacijsku motivaciju,
2. analizu odabranih umjetničkih djela,
3. uspoređivanje umjetničkih djela.

Navedeno je da koncepciju modela određuje i stupanj obrazovanja primatelja pa se u osnovnoj školi korelacijski pristup može ostvariti s djelima istog umjetničkog područja, a zatim se može uspješno kombinirati uspoređivanje likovnog djela s lirskom pjesmom ili uspoređivanje lirske pjesme s glazbenim, a zatim i filmskim djelom. I u srednjoj je školi literarno djelo najčešće „prvo“ u korelacijskom metodičkom modelu. Ipak, tu bi praksu valjalo mijenjati i princip lakoteško uključivati samo ako su ostale mogućnosti iscrpljene. Naime neujednačenost zastupljenosti svih komponenata estetskog odgoja može biti značajan razlog za to da se intenzivnije uključuju umjetnički sadržaji za koje je potreban jači intelektualni, emocionalni, radni angažman primatelja.²⁶

8. LITERARNO-LIKOVNE KORELACIJE PREMA EPOHAMA

Praćenje evolucije književnosti kroz vrijeme dovelo je do potrebe za grupiranjem umjetničkih djela u jasno podijeljena vremenska razdoblja ili pokrete. No takav proces nije zaobišao ni likovnu umjetnost pa stoga možemo govoriti o dvama procesima koji su se tijekom povijesti susreli i urodili vrijednim umjetničkim djelima kao dokazima uske povezanosti likovnog i literarnog. Renesansa, romantizam i moderna, u likovnoj umjetnosti poznata kao suvremena umjetnost, razdoblja su u kojima se karakteristike književne umjetnosti zrcale u karakteristikama likovne umjetnosti i obrnuto.

8. 1. Renesansa

Renesansa se najprije počinje odražavati u književnosti i likovnoj umjetnosti. To razdoblje poznato je po tome što se književnost počela odvajati od religije te je ušla u stvarni svijet, odnosno svijet stvarnih ljudi. U doba renesanse književnost je pisana na latinskom i na materinim jezicima pisaca. Stvarala se uglavnom poezija, povijesna djela i proza koja se

²⁶ Rasima Kajić, *Povezivanje umjetnosti u nastavi*, Školske novine, Zagreb 1991., str. 17 – 19.

ugledala na klasične rimske i grčke modele. U to se doba nije smatralo pogrešnim imitirati najveće pjesnike, nego je uspješna imitacija modela i njegova preobrazba u nešto drugo smatrana djelom velikih umjetnika. Zato su svi renesansni pisci svoju inspiraciju crpili ili iz klasičnih djela ili iz folklora. Neki od najpoznatijih pisaca renesanse su Dante Alighieri, Giovanni Pico della Mirandola, Desiderius Erasmus, Sir Thomas More, Giovanni Boccaccio, Niccolò Machiavelli, Baldassare Castiglione, Michel de Montaigne, Miguel de Cervantes, Luís de Camões i William Shakespeare. Budući da je renesansa bila vrijeme društvenih, vjerskih i političkih previranja, djela poput Shakespeareovog *Hamleta*, *Henrika VIII.*, *Romea i Julije* te Alighierijeva i Moreova djela vjerske tematike, dosegla su veliku popularnost i izazvala brojne polemike.²⁷

S obzirom na to da čovjeka zanima svijet u kojem živi, strahovite promjene doživljava i likovna umjetnost. Najveći predstavnici renesansne umjetnosti i znanosti su Tiziano, Raffaello, Leonardo da Vinci i Michelangelo. Najvažniji je u renesansi portret. Renesansni se slikari žele probiti u čovjekovu duhovnost, a najbolji primjer je slika koja i danas zaokuplja pozornost – da Vincijeva *Mona Lisa*.²⁸ Iako na slikama postoje motivi iz prirode, najčešće biljke i drveće, dva najvrjednija djela likovne baštine su da Vincijeva *Poljednja večera* i *Mona Lisa*. Baš poput književnosti i likovna se umjetnost ugleda na klasične grčke i rimske uzore, pa tako nastaju brojne slike inspirirane ljubavi.

Ono što je zajedničko književnosti i likovnoj umjetnosti renesanse zanimanje je za umjetnički prikaz osoba koje su za njih imale neko značenje.²⁹ I dok slikari započinju s popularizacijom portreta u kojima slikovnim prikazom opisuju fizički izgled ljubljene žene ili osobe prema kojoj osjećaju poštovanje ili divljenje, pisci se više oslanjaju na cjelokupni opis osobe služeći se informacijama o životu te ih upotrebljavaju stvarajući nove priče. U doba renesanse u slikarstvu su se epiteti vrline i ljepote primjenjivali na većini prikaza žena bez obzira na njihove stvarne osobnosti. Imati vlastiti portret samo po sebi se smatralo društvenim činom te se njime dokazivao visoki položaj u društvenoj hijerarhiji. Zbog toga su umjetnici bili suočeni s izazovom da prepoznaju i dočaraju tu razliku među društvenim staležima stavljajući poseban naglasak na isticanje čednosti i ljepote žena koje su slikali.³⁰ Kroz epitet čednosti slikari

²⁷ Arturo Tosi, The „Accademia della Crusca“ in Italy: Past and Present, *Language policy*, Springer, 2011., str.290.

²⁸ Vidi Prilog 2 u Prilozima.

²⁹ Arturo Tosi, The „Accademia della Crusca“ in Italy: Past and Present, *Language policy*, Springer, 2011., str. 296.

³⁰ Arturo Tosi, The „Accademia della Crusca“ in Italy: Past and Present, *Language policy*, Springer, 2011., str.301.

renesanse dočaravali su snagu i vrijednosti karaktera, dok se ljepota odnosila samo na vanjsku, fizičku privlačnost osobe. Budući da su novac i društvena pozicija bili od velike važnosti pa žene postaju mecene mnogim umjetnicima, ne iznenađuje činjenica da su mnogi portreti nosili njihov lik, poput Leonardove slike *Ginevre de' Benci*³¹ te likovnog prikaza *Giovanne degli Albizzi* Domenica Ghirlanda.

Ni u književnosti nema veće razlike. Utjecaj mecena doveo je do zasićenja umjetnosti pričama i pjesmama o uglednim ljudima koji su sponzorirali mnoge umjetnike. Ipak, postojali su pisci poput Shakespearea koji su odolijevali takvom trendu te stvarali svoju verziju literarnog portreta u kojem su vođeni osnovnim informacijama o subjektu svoje priče stvarali izrazito maštovita djela, no ipak ostajali vjerni osnovnoj priči. Primjer takvog stvaralaštva je Shakespeareova povijesna drama *Henrik VIII.* u kojoj se uz manje izmjene progovara o jednom od najkontroverznijih događaja britanske povijesti – razvodu kralja Henrika VIII. od Katarine Aragonske.

Popularnost književnog i likovnog oslikavanja društveno i politički istaknutih osoba renesanse može se upotrijebiti u nastavi književnosti na izrazito kreativne načine i time pobuditi zanimanje učenika za sudjelovanje. Osim što se slike u većini slučajeva mogu uporabiti kao sredstva motivacije pa tako uz pomoć najpoznatijih slika učenike možemo uvesti u razdoblje renesanse provjeravajući njihovo znanje o tom likovnom i književnom razdoblju, jednako tako one mogu biti korisne u analizi i sintezi pri obradi novog književnog djela. Na primjer nakon pročitano ulomka i objašnjenog konteksta priče o engleskom kralju Henriku VIII. i njegovom životu, učenici se mogu podijeliti u nekoliko grupa te usporedbom portreta i Shakespeareovog opisa Henrika VIII. sudjelovati u vlastitom procesu razvijanja kreativnosti i jezičnog izražavanja. Jednako tako učenici šire svoje znanje i razumijevanje promatrajući načine na koje su umjetnici različito doživljavali iste osobe ili pojave.

8. 2. Romantizam

Romantizam je umjetnički pravac koji se istodobno javlja u slikarstvu, književnosti i glazbi. Započinje krajem 18. st., a vrhunac doživljava 30-ih godina 19. st. Postaje opći kulturni pokret – javlja se u gotovo svim europskim zemljama. Ono po čemu se romantizam najprije

³¹ Vidi Prilog 2 u Prilozima.

istaknuo je činjenica da se razvijao kao suprotnost strogosti i hladnoći klasicizma koji je u svojoj srži akademski stil. U opća obilježja romantizma ubrajamo zanimanje za povijest (posebice za srednjovjekovlje, egzotične zemlje i primitivne narode), istraživanje narodne predaje, mitologije i folklor, politički i socijalni angažman romantičara, isticanje osjećaja nasuprot razumu, mašte nasuprot racionalističkoj filozofiji, isticanje osobnog pjesničkog nadahnuća i pjesničke slobode, novo poimanje ljepote koje uključuje estetiku ružnoga, miješanje tragičnog i komičnog, grotesknog i uzvišenog, realističnog i idealiziranog; čovjek želi pobjeći od krute stvarnosti, odbacuje razum, prepušta se mašti. Kao i književnici, njihovi su likovi nesretni, neshvaćeni, suvišni ljudi koji smisao života traže u prirodi i osjećajima. Svojim djelima najviše se ističu Johann Wolfgang von Goethe, Friedrich Schiller, Victor Hugo, Alphonse de Lamartine, George Gordon Byron, Edgar Allan Poe, Aleksandar Sergejevič Puškin i Mihail Ljermontov.

Romantičko slikarstvo razvija se u suprotnosti s klasicizmom. Ističe se i priznaje osobnost umjetnika pa tako slika postaje odraz njegovih osjećaja i načina doživljavanja svijeta. Zaobilaze se akademska pravila dobrog slikanja, a slikar ima slobodu izraziti se na vlastiti način. Zajedničke značajke romantičnog slikarstva su: bogat kolorit, kontrastna upotreba svjetla i sjene, dinamična kompozicija. Značaj se ne daje plastici, proporciji i čistoći obrade nego kretanju na slici, kontrastima boja i dubokim sjenama.³² Neki od predstavnika likovne umjetnosti romantizma su Johann Heinrich Füssli³³ (*Noćna mora* – opčinjenost svijetom snova, *Usnula djevojka i Incubus*), Francisco Goya (2. *svibnja 1808.*), Eugene Delacroix (*Danteova barka*³⁴, *Alžirske žene*), Theodore Gericault (*Splav Meduze*). Sve su slike romantične po izboru teme i motiva koje prevladavaju na njima. Slika *Splav Meduze*³⁵ najznačajnije je utjecala na razvoj romantizma u slikarstvu. Zasnovana je na stvarnim događajima brodoloma fregate Meduza, a slikar se osjetio pozvanim da ustane protiv društvene nepravde i napravi prikaz čovjeka protiv nepravde. Posebno su se isticali John Constable (*Dolina Sailsbury*), William Turner (*Kiša, para, brzina*) te Caspar David Friedrich (*Brodolom nade*) koji svojim majstorski obrađivanjem atmosferskih efekata i svjetla oslikavaju osjećaj samoće, izgubljenosti i ljudske nemoći da se nosi sa silama prirode – temom koja dominira slikama romantizma“ (Hilton, 2001: 479).

³² Mary Hilton, *Revisioning Romanticism: Towards a Women's History of Progressive Thought 1780-1850.*, History of Education, Volume 30, 2001., str. 479.

³³ Vidi Prilog 3 u Prilozima.

³⁴ Vidi Prilog 3 u Prilozima.

³⁵ Vidi Prilog 3 u Prilozima.

Romantizam je samo po sebi razdoblje koje naglasak stavlja na emotivnom doživljaju svijeta, stoga takvu karakteristiku treba uzeti u obzir pri obradi tog razdoblja u nastavi. Predstavljanjem slika pejzaža koje ponajviše oslikavaju unutarnje stanje umjetnika i opću svijest toga vremena možemo potaknuti učenike da na temelju slikovnog prikaza odrede neke od karakteristika, odnosno prepoznaju glavne emocije povezane s romantizmom i time bolje shvate poentu tzv. *weltschmerz*a, odnosno svjetske boli koja je bila posebno istaknuta u svim djelima romantizma, bilo da govorimo o književnim ili likovnim djelima.

8. 3. Moderna

Poetske karakteristike perioda moderne su inovacije u stilu, rasprostanjenost slobodnog stiha i otkrivanje unutrašnjih piščevih osjećanja. Što se tiče forme najznačajnije je za to razdoblje književnosti otvorena forma, slobodan stih, nepovezana priča, aluzije na mitologiju, aluzije na druge pisce i tuđa shvaćanja, neautohtoni stil i jezik, novi načini uporabe metafora i izlaganje na izgled nepovezanih riječi, odnosno rečenica. U najboljim djelima moderne te su tehnike sredstva preko kojih se u čitaocu rađaju nova pitanja. Značajna karakteristika je i sklonost eksperimentima u stilu koji su najviše nastali pod utjecajem nove tehnologije i novih stavova. Tematika moderne oslanjala se na preispitivanje socijalnih i kulturoloških normi, nestanak individue i individualnosti u novoj budućnosti, gubitak ugodne slike svijeta, nove poglede na povijest, odbacivanje kronologije i naginjanje simboličnom stilu poznat kao *tijek misli*³⁶ (stream of consciousness).

U likovnoj se umjetnosti pod okriljem moderne označavala umjetnost u kojoj je tradicija odbačena zbog duha eksperimentiranja. Moderni su umjetnici eksperimentirali s novim načinima gledanja na svijet, odnosno prirodu materijala i funkciju umjetnosti. Karakteristika većeg dijela moderne umjetnosti je tendencija prema apstrakciji. Moderna umjetnost započela je kao baština slikara kao što su Vincent van Gogh, Paul Cézanne, Paul Gauguin i Henri de Toulouse Lautrec, od kojih su svi bili važni za razvoj moderne umjetnosti. O popularnosti eksperimentiranja bojama i oblicima govori i nastanak *fovizma*³⁷ i *kubizma*³⁸ koji je urodio jednim od najvećih

³⁶ Meacham J. Shuaib, Edward Buendia, *Modernism, Postmodernism, and Post-structuralism and Their Impact on Literacy*, Language Arts, 1999, str.38.

³⁷ *Fovizam* – naziv za pravac grupe umjetnika koji su se oformili 1905. u Parizu. Istraživali su djelovanje čistih tonova i nastojali bojom ostvarivati oblike. Napuštaju vibracije impresionističkih slika i tzv. prirodnost u korist imaginacijskih vizija. Koriste čiste boje iz tube, bez nijansi i prijelaza: crvenu, zelenu, žutu, plavu.

umjetnika svih vremena – Pablom Picassom. No govorimo li o samim počecima kada nastaje poznati Munchov *Krik*,³⁹ sasvim je jasno da će to razdoblje biti itekako plodno za likovnu umjetnost.

Ljubav prema eksperimentu i jednostavnosti može se primijeniti u nastavi književnosti kada govorimo o stilu i formi književnih djela. Naime nakon iznošenja osnovnih informacija o moderni kao umjetničkoj epohi i analiziranja određenog književnog djela, sinteza svega naučenog može se ostvariti Vennovim dijagramom koji se sastoji od dva kruga koja se djelomično preklapaju. Za prostor u kojem se preklapaju smatra se da im je zajednički, a preostali predstavlja dijelove svakog pojedinog kruga. Zadatak je utvrditi što je zajedničko književnosti i likovnoj umjetnosti moderne i to upisati u prostor gdje se krugovi preklapaju, a također u čemu se zadano razlikuje i to upisati u predviđeni dio pojedinog kruga.

Budući da je moderna razdoblje koje odiše kulturnim tendencijama i sveobuhvatnim kulturnim razvitkom i napretkom, potrebno je učenicima objasniti vezu među umjetnostima jedne epohe s naglaskom na zajedničkoj ideji i općoj svijesti vremena u kojem su umjetnici stvarali.

9. LITERARNO-LIKOVNE KORELACIJE U NACIONALNOJ I SVJETSKOJ KNJIŽEVNOSTI

Veliki broj književnih djela inspirirao je neke od najljepših likovnih ostvaraja. Ipak, češće nailazimo na ilustracije tih djela. Pronaći slike inspirirane određenim književnim djelom nije lak zadatak, posebice uzmemo li u obzir činjenicu da je svaka epoha imala svoje značajke, teme i motive koje su bile zajedničke svim vrstama umjetnika – od skladatelja i likovnih umjetnika do književnika. Stoga za mnoga djela ne možemo s posvemašnjom sigurnošću tvrditi da su bila inspirirana drugim djelom.

³⁸ *Kubizam* – slikarski pravac, nastao u Francuskoj 1908. god. Proizašao iz teze Paula Cézannea da se sve, što u prirodi postoji, može likovno prikazati osnovnim likovima (kocka, kugla, valjak, stožac). Osnivači kubizma su Georges Braque i Pablo Picasso.

³⁹ Vidi Prilog 3 u Prilozima.

Nešto je jednostavniji slučaj s ilustracijama. Kako je već spomenuto, ilustracije su likovna inačica, odnosno likovni prikaz književnog djela. Takav oblik likovne umjetnosti postao je sve popularniji tijekom vremena pa danas osim ilustracija na koricama knjiga, veliki broj možemo naći i u samim knjigama. Neki od najpoznatijih ilustratora svjetske književnosti su Quentin Blake i Lydia Monks te Theodore Seuss Geissel koji se posebno isticao svojim višestrukim talentima. Naime osim uzbudljivog i bogatog opusa dječjih knjiga, Theodore, poznatiji kao Dr. Seuss, pripadao je krugu najboljih ilustratora svoga vremena. O njegovoj izvrsnosti govori činjenica da je i danas jedan od najpoznatijih autora dječje književnosti u čije ilustracije ubrajamo *Kako je Grinč ukrao Božić*⁴⁰ i *Mačak u šeširu*.⁴¹

Višestrukom darovitošću u pogledu književnosti i slikarstva u Hrvatskoj se istaknuo Zvonimir Balog. Većinu je svojih knjiga sam oslikao što je rezultiralo detaljnim ilustracijama koje su obogatile hrvatsku književnu i likovnu tradiciju. U neka od najpoznatijih djela koja će ostati zapamćena ubrajamo njegove dječje romane *Nevidljiva Iva*⁴² i *Bosonogi general*.

Ipak, mnogi su se autori poslužili već postojećim likovnim djelima te od njih napravili ilustraciju svojih književna djela kako bi svojim riječima dali život te slikom i bojom izrazili svoje osjećaje. Primjer toga su ilustracije Ivana Lovrenčića Vojnovićevih soneta u knjizi Luke Paljetka *Lapadski soneti Iva Vojnovića*.

Ilustracije knjiga, kao i slike inspirirane književnim djelom mogu biti od velike koristi u nastavi. Uključivanjem djela likovne umjetnosti u nastavu književnosti, posebno u nastavu poezije, stvaraju se velike mogućnosti za razvijanje estetske kulture učenika. Svakako se ostvaruje i već spomenuta korelacija likovne umjetnosti i književnosti. Likovno djelo razvija u učenicima osjećaj za lijepo, za pokretanje stvaralačkog mišljenja i izražavanja. Ono ima djelotvoran odgojni utjecaj jer razvija osjećaj za rodoljubno, moralno i socijalno. Učenicima treba dati nekoliko minuta kako bi promotrili likovno djelo, a tek onda treba krenuti s učeničkim komentarima i doživljajima. Svakako ih treba usmjeravati na element koji korespondira s

⁴⁰ Vidi Prilog 4 u Prilozima.

⁴¹ Vidi Prilog 4 u Prilozima.

⁴² Vidi Prilog 4 u Prilozima.

pjesmom. Vizualne estetske provokacije mogu plodotvorno djelovati na pokretanje učenikove mašte i sposobnosti zamišljanja.⁴³

Dakle bilo da je riječ o nacionalnoj ili svjetskoj književnosti, tematika i motivi ostaju univerzalna poveznica među različitim kulturama, a međusobno posuđivanje među umjetnostima stvar svakodnevice. Bilo da je riječ o inspiriranju jednog umjetničkog djela drugim ili o posudbi slikovnog izričaja, ne mijenja se činjenica da je svako djelo posebno samo za sebe, neovisno čijoj kulturnoj baštini pripada.

10. LITERATNO-LIKOVNE KORELACIJE PREMA TEMI I MOTIVIMA

Svako pripovjedno djelo govori o nekoj temi. Tema je glavni predmet pripovijedanja, opisivanja ili prikazivanja u književnom djelu. Temu pisac pronalazi i izabire u stvarnom ili zamišljenom životu. Odabranu temu pisac književno oblikuje fabulom, likovima, izborom forme. Tema je najčešće izražena u naslovu djela, a može biti formulirana u konkretnom ili slikovitom (metaforičkom, simboličkom) obliku i značenju. S obzirom na to da se određenom temom na širok način zahvaća predmet književnog djela, uz temu postoje i brojne manje tematske jedinice koje zovemo motivima.

Motiv je slika, odnosno izgovorena ili napisana riječ, zvuk, čin, ili neki drugi vizualni, strukturalni element koji ima simboličko značenje. Upotrebljava se pri razvoju i objašnjenju teme književnog djela. Iako se motiv odnosi na temu, za razliku od teme koja predstavlja ideju ili poruku, motiv je detalj koji se sustavno ponavlja, što znači da može proizvesti temu te istodobno sudjelovati u stvaranju drugih aspekata djela. Motiv se konstantno ponavlja te se time predstavlja kao dominantna, odnosno središnja ideja ili tema u književnom djelu.⁴⁴

Iako likovnu i književnu umjetnost možemo promatrati kao dva različita aspekta specifične ljudske djelatnosti u kojoj čovjek potezima kista ili olovke izražava svoje zamisli, emocije i unutarnje stanje, možemo potvrditi da ipak postoji veliki broj tema i motiva koji

⁴³ Sonja Banić, *Motivacija učenika kao uvjet uspjeha*, preuzeto s: [http://free-zg.t-com.hr/Sonja Banic/pdf_materjali/Motivacija%20kao%20uvjet%20uspjeha.pdf](http://free-zg.t-com.hr/Sonja_Banic/pdf_materjali/Motivacija%20kao%20uvjet%20uspjeha.pdf), 16. 08. 2012., 12:34.

⁴⁴ Nick Robinson, *Discovering Themes in Literature*, preuzeto s: [http://www.douglas.bc.ca/services/learning centre/pdf/rs/RS4_20_Discovering_Themes_in_Literature.pdf](http://www.douglas.bc.ca/services/learning_centre/pdf/rs/RS4_20_Discovering_Themes_in_Literature.pdf), 3.8.2012., 18:32.

povezuju te dvije umjetnosti. Njihovom usporedbom pokušat ćemo doznati imaju li te umjetnosti nekakvu zajedničku crtu, odnosno dijele li univerzalnu tematiku i motive. Samostalnim istraživanjem donosimo popis najčešćih tema u književnosti i likovnoj umjetnosti.

10. 1. Popis najčešćih tema i motiva u književnosti

1. *Dobro protiv zla*

- motivi: hrabrost, dužnost, vjernost, patriotizam, junaštvo, plemenitost

Većina književnih djela koja istražuju tu priču govore o trijumfu dobra nad zlom. Sama priča postaje zanimljivija čitateljskoj publici ako govorimo o slučajevima poput Davida i Golijata u kojem potlačena strana unatoč velikim nedaćama pobjeđuje moćnike te time njihov trijumf dobiva na težini i vrijednosti. Naravno rijetke su one priče koje završavaju pobjedom zla. U grupu djela u kojima se govori o sukobu dobra i zla možemo uvrstiti djela poput *Gospodara prstenova*, *Harrya Pottera*, *Ivanhoea* i *U registraturi*.

Važno je istaknuti da borba dobra i zla sa sobom često vuče i druge bitke pa se zato ta kategorija često preklapa s borbom ljubavi i prijateljstva (junaci su spremni riskirati svoje živote za spas onih koje vole), unutarnje borbe čovjeka (junaci se često bore sami sa sobom kako bi pronašli hrabrosti za daljnje djelovanje), sudbine protiv slobodne volje (priče su često povezane s proročanstvima ili nekim drugim nadnaravnim silama koje utječu na junaštvo glavnih likova) te patnje i otkupljenja (protagonisti često moraju prevladati svoje unutarnje demone kako bi odoljeli iskušenjima i došli do pobjede).

2. *Čovjek protiv prirode*

- motivi: potraga za besmrtnošću, borba, snaga

Ta kategorija uključuje sve priče u kojima se glavni lik bori protiv vremena/ prirode, životinja (*Moby Dick*, Herman Melville) te života, odnosno smrti (*Frankenstein*, Mary Shelley). Iako postoje književna djela koja opisuju pobjedu ljudi nad prirodom (*Švicarska obitelj Robinson*, Johann Wyss), ipak je češća pobjeda prirode nad ljudima (*Jurski park*, Michael Crichton). Premda mnogi zagovaraju potrebu da čovjek i priroda nauče supostojati zajedno u harmoniji (*Knjiga o džungli*, Rudyard Kipling), češće čovječanstvo završi uništavajući prirodu, a

time i sebe služeći se neukroćenom tehnologijom. Takva pojava rezultirala je pojavom novog književnog žanra poznatog kao SF ili znanstvena fantastika.

U tu grupu možemo uvrstiti djela: *Starac i more* (Ernest Hemingway), *Zov divljine* (Jack London), *Robinson Crusoe* (Daniel Defoe), *Neobičan slučaj doktora Jekylla i gospodina Hyde* (Robert Louis Stevenson), *Slika Doriana Greya* (Oscar Wilde), *Duh u močvari* (Anto Gardaš), itd.

3. Ljubav i prijateljstvo

- motivi: žrtva, ljubav, osjećaj dužnosti

Ta tematska skupina uključuje sva književna djela inspirirana ljubavlju u svim njezinim oblicima: romantične, platonske, neostvarene, obiteljske, bratske, prijateljske, ljubavi prema Bogu itd. Takve se priče obično temelje na opisu iskrene nepobjedive ljubavi koja nadilazi sve nedaće koje joj se nađu na putu te često završi s moralnom porukom da ljubav pobjeđuje sve (*Ponos i predrasude* Jane Eyre, *Ukročena goropadnica* William Shakespeare). Ipak, tragedija poput *Romea i Julije* služi kao dokaz da to nije uvijek slučaj, odnosno da katkad okolnosti ili više sile okončaju ljubav na doista tragičan i neočekivan način. Jedan od čestih motiva koji predstavljaju drukčiji aspekt ljubavi je opsesivna ljubav koja prerasta u opsjednutost voljenom osobom (*Orkanski visovi*, Emily Brontë).

U tu grupu možemo uvrstiti djela: *Tristan i Izolda*, *Orfej i Euridika*, *Veliki Gatsby* (Francis Scott Fitzgerald), *Zameo ih vjetar* (Margaret Mitchell), *Ljubav u doba kolere* (Gabriel García Márquez), *Ana Karenjina* (Lav Tolstoj), *Zlatarevo zlato* (August Šenoa), itd.

4. Čovjek i društvo

- motivi: sloboda protiv autoriteta, individualnost, socijalna pravda

Književna djela uključena u tu skupinu predstavljaju nekorektnu borbu između pojedinca i društva. Nekorektna je uzmemo li u obzir omjer snaga između tih dviju strana pa ne iznenađuje činjenica da postoji veliki broj književnih djela koji opisuju bolan nesrazmjer utjecaja i snage između pojedinca i društva kojem se suprotstavlja. Nažalost, književni svijet kao i zbilja prepuni su primjera u kojima se individua lomi pod pritiskom naleta utjecaja i moći društva (*Kvaka 22*,

Joseph Haller). Jedan od rijetkih primjera u kojima se pojedinac odlučuje izdići iznad socijalne nepravde i nerealnih normi koje društvo nameće je roman Marka Twaina *Tom Sawyer* koji kroz krinku dječjeg romana progovara o ozbiljnim društvenim problemima. Ipak, postoji i cijeli jedan književni svijet u kojem je ta borba prikazana na tako razrađen i višedimenzionalan način da se pitanje pobjede potpuno izgubilo zahvaljujući vrhunskoj vještini opisivanja žara borbe.

U tu grupu možemo uvrstiti djela: *Grimizno slovo* (Nathaniel Hawthorne), *Ubiti pticu rugalicu* (Harper Lee), *Srce tame* (Joseph Conrad), *Nevidljivi čovjek* (Ralph Ellison), *Gospođa Dalloway* (Virginia Woolf), *Dnevnik Anne Frank* (Anna Frank), *Životinjska farma* (George Orwell), *Seljačka buna* (August Šenoa), itd.

5. Sudbina protiv slobodne volje

- motivi: istina, vjera, kob

Tematika je književnih djela te skupine pretpostavka da je čovjek biće predodređeno dvjema sudbinama. Prva je ona koju su mu odredili bogovi, no mnogo je važnija ona ljudska sudbina koja se razlikuje od čovjeka do čovjeka i tjera ga da ostvari svoj individualni cilj koji je njemu puno bitniji. Ipak, da bi čovjek ostvario svoju ljudsku sudbinu, potrebno je sukobiti se s onom koju su mu nametnuli bogovi. Ta je tema bila česta u književnosti sve do 20. stoljeća. Vjerovanje da se bogovi upleću u živote običnih ljudi bilo je dosta popularno i općeprihvaćeno. Ipak, ta se tematika zadržala dovoljno dugo pa postoji veliki broj književnih djela koja govore upravo o predestinaciji i suživotu bogova i ljudi. Zahvaljujući književnicima iz razdoblja antike i renesanse koji su propagirali ideju junaka koji je odabran i predodređen da spasi svijet, danas se možemo pohvaliti velikim brojem književnih junaka.

U tu grupu možemo uvrstiti sljedeća djela: *Biblija*, *Kralj Edip* (Sofoklo), *Kralj Arthur i vitezovi Okruglog stola*, *Macbeth*, *Hamlet* (Shakespeare), *Harry Potter* (Joanne Kathleen Rowling), *Gospodar prstenova* (John Ronald Reuel Tolkein), *Judita* (Marko Marulić) itd.

10. 2. Popis najčešćih tema i motiva u likovnoj umjetnosti

Korelacija između književnosti i likovne umjetnosti očituje se u nizu jednakih motiva i tematika, od kojih se posebno ističu univerzalna tematika ljubavi te borba dobra i zla.

Proučavanjem velikog broja likovnih djela i stručne literature vezane tu umjetnost rezultati sugeriraju da se učestalost određene teme i motiva mogu hijerarhijski podijeliti na sljedeći način.

1. *Bogovi i ljudi*

- motivi: bogovi, ljudi, sudbina, predestinacija

Umjetnička djela koja pripadaju toj tematskoj skupini povezana su vječnim pitanjima: tko je stvorio svemir? Kako je život započeo i koja je njegova svrha? Što se događa s nama nakon što umremo? Odgovore na ta i druga temeljna pitanja ljudi su kroz povijest tražili u svijetu koji ne možemo vidjeti osim kroz vjeru i slobodu uma. Bogovi i boginje, duhovi predaka, duhovi prirode, jedan i jedini Bog – svako društvo formiralo je vlastiti pogled na utjecaj božanstva na čovjekov život te na načine komunikacije i približavanja njemu. Dok su jedni oblici religija iščezli tijekom povijesti, drugi su ostali mali i na lokalnoj razini. Ipak, monoteističke svjetske religije poput kršćanstva i islama postale su glavne religije koje i danas privlače veliki broj vjernika iz svih krajeva svijeta. Od najranijih vremena umjetnosti je igrala važnu ulogu u čovjekovom odnosu prema onom što se smatra svetim, pomažući mu da shvati, poštuje i komunicira sa svojim božanstvom.

Najpoznatija likovna djela te tematike su: *Rođenje Venere* (Boticelli)⁴⁵, *svod Sikstinske kapele* (Michelangelo), *Posljednja večera* (Leonardo da Vinci)⁴⁶, *Pietà* (El Greco)⁴⁷, *Bogorodica s djetetom* (Juraj Ćulinović), itd.

2. *Čovjek i priroda*

- motivi: pejzaž, životinje, nadmoć prirode

Unatoč prirodnoj ljepoti koja ga okružuje, čovjek često osjeća potrebu stvoriti vlastiti okoliš. Od prvih oruđa i nastambi do današnjih visokih nebodera, čovjek je oblikovao svijet u skladu sa svojim potrebama. Takva umjetno stvorena okolina u potpunosti se razlikuje od one koja nam je u početku dana pa je stoga odnos između prirode i čovjeka tema koja je često oslikavana u umjetnosti. Priroda je više od same inspiracije za umjetnost, ona također služi

⁴⁵ Vidi Prilog 5 u Prilozima.

⁴⁶ Vidi Prilog 5 u Prilozima.

⁴⁷ Vidi Prilog 5 u Prilozima.

čovjeku kao podsjetnik kako ne bi zaboravio kolika je njezina snaga i moć u odnosu na njega. Mnogi su umjetnici upotrebljavali fragmente iz književnih djela kao inspiraciju za svoje slike (*Orkanski visovi*, Laurence Stephen Lowry; *Starac i more*, David Pelbam), no ipak mnogi su se vodili nečim osobnim i opipljivim.

Najpoznatija likovna djela takve tematike su: *Lopoči*⁴⁸, *Izlazak sunca* (Claude Monet), *Irisi*, *Zvezdana noć* (Vincent van Gogh)⁴⁹, *Planina Saint Vitoire* (Paul Cezanne), *Doručak na travi* (Édouard Manet), *Skupljačice klasja* (Jean-François Millet), *Lopoči* (Slava Raškaj), itd.

3. Politika i društveni poredak

- motivi: društvo, socijalna pravda, autoritet, sloboda

Čovjek je mnogo toga samostalno stvorio, no najosnovnije, ali i najvažnije je društvo. Na samom početku bilo je potrebno naći odgovore na mnoga pitanja poput organizacije stabilnog, pravednog i produktivnijeg društva, vođe društva, slobode vladara i građana, distribuiranja bogatstva, održavanja autoriteta, itd. Na mnoga su se pitanja tražili pravi odgovori tijekom povijesti i upravo nedostatak konkretnih odgovora doveo je do brojnih pobuna pojedinaca. Rezultati takve povijesti ogledali su se u umjetnosti. Tijekom često nasilnog prijelaza u naše moderno doba, umjetnost je ostala duboko ukorijenjena u politiku i društveni poredak. Ipak, perspektiva umjetnika bitno je promijenjena. Umjesto da isključivo služi onima na vlasti, umjetnik je sada građanin među ostalim građanima slobodan da odabere bilo koju stranu u političkim previranjima.

Najpoznatija likovna djela takve tematike su: *Sloboda predvodi narod* (Eugène Delacroix)⁵⁰, *Guernica*⁵¹ (Pablo Picasso), *Oproštaj Katarine i Petra Zrinskog* (Oton Iveković)⁵², *Hrvatski narodni preporod* (Vlaho Bukovac),⁵³ itd.

⁴⁸ Vidi Prilog 6 u Prilozima.

⁴⁹ Vidi Prilog 6 u Prilozima.

⁵⁰ Vidi Prilog 6 u Prilozima.

⁵¹ Vidi Prilog 7 u Prilozima.

⁵² Vidi Prilog 7 u Prilozima.

⁵³ Vidi Prilog 7 u Prilozima.

4. *Vječna borba dobra i zla*

- motivi: Bog, Vrag, anđeli, demoni, čovjek

Čovjek je nevjerojatno radoznalo biće, no jednako tako i biće koje se boji onoga što mu je nepoznato ili neobjašnjivo. Upravo je zbog toga čovjek nepoznanice života počeo objašnjavati postojanjem entiteta većih od njega samog. Kao i nekada i danas se vjeruje da postoje dobra i zla božanstva te da je u potpunosti čovjekov izbor koga će slijediti. Ta dvojba postala je neiscrpni izvor inspiracije za mnoge umjetnike, uključujući slikare. Književnici i slikari utjecali su jedni na druge svojim idejama i prikazima borbe dobra i zla pa tako nastaju neka od najvećih djela svjetske kulturne baštine.

Najpoznatija likovna djela takve tematike su: *Crveni zmaj*, *Dobri i zli anđeli* (William Blake)⁵⁴, *Adam i Eva* (Lucas Cranach), *Arkandeo Mihael ubija Sotonu* (Guido Reni), *Dodir anđela* (Krešimira Gojanović), itd.

5. *Ljubav i strast*

- motivi: ljubav, strast, nježnost, vječnost

Priče o velikim ljubavima i danas intrigiraju publiku pa nije čudo što su sve grane umjetnosti gotovo zasićene tom tematikom. Ipak, mnogi se nisu spremni odreći sretnih i bajkovitih priča koje su punile listove knjiga. Naravno, takve priče ne moraju nužno imati sretan završetak. Neke nikada nisu ni započele. Upravo je takva tematika u slikarstvu bila najučestalija. Poput trubadura koji su opjevali ljepotu svojih odabranica koje im nisu uzvraćale naklonost istom mjerom, tako su se i mnogi likovni umjetnici služili kistom kako bi slikom predočili i ovjekovječili ljepotu svojih dama.

Najpoznatija likovna djela te tematike su: *Tristan i Izolda* (Rogelio de Egusquiza)⁵⁵, *Batler* (Jack Vettriano), *Frida i Diego* (Frida Kahlo), *Poljubac* (Gustav Klimt), *Ljubavnici* (Rene Magritte)⁵⁶, *Dvoje* (Anita Krizmanić), itd.

⁵⁴ Vidi Prilog 8 u Prilozima.

⁵⁵ Vidi Prilog 9 u Prilozima.

⁵⁶ Vidi Prilog 9 u Prilozima.

Usporedbom tema i motiva u književnosti i likovnoj umjetnosti možemo zaključiti da cjelokupno umjetničko stvaralaštvo možemo podijeliti unutar nekoliko univerzalnih kategorija i okvira koji nam samo pokazuju što je čovjeku važno te što ga pokreće, intrigira i hrani dušu.⁵⁷

Uporabom slike kao vizualne podloge na kojoj će se temeljiti daljnji rad na književnom tekstu, učenici samostalno dolaze do spoznaje o vremenskom i tematskom kontekstu priče. Uvid u kontekst omogućit će učenicima bolje razumijevanje samog teksta što će na koncu dovesti do njihovog samostalnog sudjelovanja u interpretaciji priče. Primjer povezivanja književnog i likovnog djela tematska je povezanost romana *Urota Zrinsko-Frankopanska* Eugena Kumičića i slike *Oproštaj Katarine i Petra Zrinskog* Otona Ivekovića. Od ostalih primjera literarno-likovne korelacije možemo spomenuti srednjovjekovnu ljubavnu priču *Tristan i Izolda* Josepha Bediera i njezin istoimeni likovni preložak Rogelia de Egusquiza, *Fausta* Johanna Wolfganga Goethea i Nabila Kansa koji progovara o odnosu dobra i zla, te *Bibliju* i da Vincijevu *Posljednju večeru* koje povezuje vjerska tematika.

11. ISTICANJE POJEDINIH FRAGMENTA DJELA I SUBJEKTA NA

SLIKAMA (povijesne slike/history paintings)

Povijesne slike su žanr u slikarstvu definiran subjektom, odnosno temom, ali ne toliko i umjetničkim stilom. Povijesne slike najčešće prikazuju određeni trenutak u narativnoj priči, a manje se oslanjaju na oslikavanje određenog subjekta kao što je to slučaj sa portretom. Termin *povijesna slika* izveden je iz šireg značenja riječi *historia* na latinskom i talijanskom te u osnovi znači „slikanje priče“. Takav se izraz u slikarstvu rabi od 19. stoljeća, a slike gotovo uvijek sadrže niz likova koji prenose određeni dio veće, kompleksnije priče. Žanr obuhvaća prikaze određenih trenutaka poznatih religijskih priča, prije svega fragmente Kristova života, no jednako tako i narativne prizore iz mitologije te alegorijske scene. Slike takve tematike dugo su bile glavna inspiracija kistova velikih umjetnika, što je rezultiralo jednim od najljepših Michelangelovih djela – detaljno razrađenom slikom na stropu Sikstinske kapele. Pojam *povijesne slike* obuhvaća velike slike u ulju na platnu ili freske naslikane između renesanse i

⁵⁷ Mark Getlein, *Themes of Art, Living with Art*, eighth edition, 2008., str. 52, 57, 71, 74.

kasnog 19. stoljeća. Nažalost, nakon devetnaestog stoljeća termin se prestao koristiti iako i danas nastaju mnogi radovi koji po svemu odgovaraju toj definiciji.

Povijesne slike tradicionalno su se smatrale najvišim oblikom zapadnog slikarstva te su time i zauzimale najprestižnije mjesto u hijerarhiji žanrova. O popularnosti i cijenjenosti tog likovnog žanra svjedoči i činjenica da su se *povijesne slike* smatrale ekvivalentom epu u književnosti. U svom djelu *Della Pictura* iz 1436, Leon Battista Alberti tvrdio je da su povijesne slike najplemenitiji oblik umjetnosti. Budući da su slike predstavljale vizualni oblik povijesti, ovaj likovni žanr smatrao se najtežim za stvaranje jer se od umjetnika zahtijevala visoka naobrazba i veliko znanje, a naglasak se stavljaio i na potrebi da se izazove emotivna reakcija publike.

Povijesne slike ostaju popularne sve do 19. stoljeća kada se umjetnički pokreti počinju boriti protiv osnivanja ustanova akademske umjetnosti. U isto vrijeme počeo se povećavati interes za prikazom dramskih trenutaka iz novije, odnosno suvremene povijesti, koji su dugo i u velikoj mjeri bili ograničeni na scene i prizore bitaka iz nacionalne povijesti da bi na kraju religiozne i mitološke scene potpuno nestale.⁵⁸

Ofelija je djelo britanskog umjetnika sir Johna Everetta Millaisa⁵⁹. Na slici je prikazana Ofelija, lik iz Shakespeareova *Hamleta* u trenutku prije njezine tragične smrti. Taj je prizor opisan u četvrtom činu tragedije koji se ističe govorom kraljice Gertrude i poseban je po tome što nikada nije prikazan na pozornici već postoji samo u Gertrudinu opisu. Opisuje se trenutak kada Ofelija berući divlje cvijeće pada u rijeku s drveta koji ga nadvisuje. Ležeći u vodi ona pjeva pjesamu nesvjesna opasnosti u kojoj se nalazi te na kraju umire. Ofelijina smrt često je hvaljena kao jedna od najpoetičnije opisanih scena u književnosti.

Slika je poznata po svojem detaljnom prikazu flore rijeke i obale s naglaskom na obrasce rasta i propadanja u prirodnom ekosustavu. Unatoč Shakespeareovu opisu danskog okruženja, krajolik na slici doima se tipično engleskim. Cvijeće prikazano kako pluta na površini rijeke oko beživotna Ofelijina tijela u većini je odgovaralo Shakespeareovu opisu. Posebna pozornost pridavala se simboličnom značenju svakog cvijeta što je bilo od velike važnosti u vrijeme

⁵⁸ Joanne Stillwagon, *Bringing Art to Life through Living Paintings*, Davis Publications, 2005., str. 21.

⁵⁹ Vidi Prilog 10 u Prilozima.

kraljice Viktorije pa je tako, iako se istaknuta crvena boja maka ne spominje u opisu scene Williama Shakespearea, na Millaisovoj slici ona tu kako bi prikazala prisutnost sna i smrti.

Tijekom devetnaestog stoljeća popularizacija Shakespeareovih djela dovela je do povećanog interesa za književni lik Ofelije što je rezultiralo nastankom više od pedeset slika s njezinim likom. Shakespeareova junakinja postala je inspiracijom preraphaelitskih umjetnika, ali i onih koji su došli nakon njih. Neki teoretičari nagađaju da je pobuđeni interes za književni lik Ofelije bio dio engleskog nacionalizma budući da se vjerovalo da engleski slikari žele odati čast svojoj zemlji kroz umjetnost, a time i dodatno umanjiti popularnost vjerske ikonografije. O popularnosti prikaza Hamletove ljubavi na slikarskom platnu govori i činjenica da se lik Ofelije u devetnaestom stoljeću pojavljuje u više likovnih djela nego od bilo koje druge junakinje iz Shakespeareovih drama.⁶⁰ Vjeruje se da je za toliki broj prikaza Ofelije u viktorijanskoj umjetnosti zaslužan interes za drukčiji aspekt njenoga karaktera – njezino ludilo.

Pomak od književnosti do likovne umjetnosti svrhovit je u tome što se kroz slikovni prikaz Ofelije pokušavao opisati psihološki aspekt njezina karaktera. Prikazi Ofelije u viktorijanskoj likovnoj umjetnosti često su opisi njezine smrti, no osim toga oni oslikavaju i njezinu suicidalnu prirodu, beznadnu zaljubljenost te melankoliju. Iako se danas čini nevjerojatnim, liječnici devetnaestog stoljeća često su se koristili Shakespeareovim likom Ofelije kao načinom identificiranja određene vrste duševne bolesti za koju su vjerovali da pogađa sve više mladih djevojaka, a rezultira depresijom. Takva vrsta duševne boli često se karakterizirala kao „ljubavna bol“. Popularizacija takvih slika tijekom viktorijanskog razdoblja otkriva njihovu važnost i značaj njihova subjekta, odnosno inspiracije. Ponavljanje prirode slika na kojima se javlja lik Ofelije istaknut pretjeranom senzibilnošću govori o načinu na koji je medicinska zajednica pokušavala definirati žensko ludilo i upravo je zbog tog razloga Shakespeareova heroina jedan od najčešće prikazivanih likova viktorijanske kulture budući da je cilj bio slikama dati uvid u sve češću pojavnost ludila kod žena.⁶¹

Imajući to na umu, sasvim prirodno dolazimo do zaključka da su se mnogi služili raznovrsnim aspektima umjetnosti kako bi iznijeli svoja razmišljanja i vlastiti doživljaj

⁶⁰ Mark M. Johnson, *A Brush with History: Paintings from the National Portrait Gallery*, Arts and Activities, 2002., str. 58.

⁶¹ Katherine Fitzpatrick, *“A Document in Madness”: Representations of Ophelia as Lovesick Madwoman in Mid-eighteenth and nineteenth centuries*, 2011., str. 15. – 17.

društvenih i inih pojava. Na temelju toga možemo zaključiti kako nije nikakvo iznenađenje ni činjenica da su se kroz umjetnička djela često propagirale ideje društvenih moćnika, no jednako tako i branili stavovi umjetnika kroz vlastita djela. Iako je Shakespeare u svom *Hamletu* kroz lik krhke Ofelije opisao prototip aristokratske djevojke, društvo devetnaestoga stoljeća uspjelo je iz likovne inačice izvući određene zaključke i prilagoditi poruku i književne i likovne verzije idejama svojega vremena.

Po istom principu u nastavnoj praksi slika Ofelije, kao jednog od glavnih likova u *Hamletu*, može poslužiti kao jednostavna motivacija igrom asocijacije kako bi potaknula zanimanje učenika za djelo i rad na njemu, no jednako tako iz slike se može izvući veća korist te je tako uporabiti u svrhu usporedbe književnog i likovnog djela uz pokušaj da se uđe u mlade umove i vidi kakva su njihova razmišljanja. Naravno, takav kompleksniji zadatak primjereniji je starijim učenicima čije su kognitivne mogućnosti na mnogo višoj razini, a to, naravno, dolazi i zbog opširnijeg kontakta s ostalim Shakespeareovim djelima i općenito književnošću. Na temelju usporedbe likovne i književne inačice, proučavanjem facijalnih ekspresija krhke Ofelije te same okoline opisane u djelu i prepisane kistom na platnu, učenicima je dana prilika da samostalno dođu do određenih zaključaka i time bolje shvate samu srž djela.

Dakle povijesne slike uspjele su pokazati koliko duboko su slikari pa i glumci, redatelji i kritičari utjecali jedni na druge te bili međusobno ovisni što se jasno odrazilo u njihovim kritičkim prikazima i interpretacijama Shakespeareovih drama.

11. 1. Ističu li likovni umjetnici vlastita mišljenja o pojedinom djelu ili liku kroz svoje likovne ostvaraje?

U devetnaestom stoljeću odnos između književnosti i likovne umjetnosti bio je mnogo intimniji i povezaniji, a definicija književne kritike šira no što je sada. Da bismo shvatili odnos između književnosti i ilustracije potrebno je vratiti se natrag u osamnaesto stoljeće kada se polazilo od pretpostavke da su ilustracije zapravo neverbalne interpretacije te da poezija i slikarstvo mogu poslužiti kao tumačenje ili objašnjenje jednog drugog. Mnogi su književni teoretičari tvrdili da je povijest jednog velikog književnog djela nepotpuna ako ne uključuje svoju likovnu inačicu, odnosno interpretaciju ostvarenu kroz remek-djelo likovne umjetnosti.

No, unatoč tome, kritike i tumačenja književnosti slikara i umjetnika u velikoj su mjeri zanemareni, a neka zanimljiva pitanja ostaju bez odgovora.

Pitanja koja se odnose na utjecaj umjetnosti na književnost tim su više značajnija prisjetimo li se popularnosti slika inspiriranih književnim djelima u devetnaestom stoljeću i činjenicom da su postale poznate široj javnosti putem izložbi, gravura, ilustracije knjiga, albuma. Samim time povijesne su slike iz viktorijanskog doba postale ekvivalent našim modernim katalozima za razbibrigu – pa čak i razglednicama. Počnemo li istraživati utjecaj ne samo književnosti na slikarstvo nego i utjecaj likovnih umjetnika na književnost, zapitat ćemo se postoji li povezanost između kritike književnog djela i popularnosti njegovih određenih fragmenta kao inspiracije za umjetnike. Slike su očiti pokazatelji ukusa javnosti u vezi s pitanjem umjetnosti, no jesu li jednako valjani pokazatelji književnog ukusa?

U viktorijansko doba u Engleskoj popularnost književnog opusa određenog književnika mjerila se izborom inspiracije za likovno djelo, odnosno svako književno djelo koje je imalo određenu kulturnu vrijednost paralelno je dobivalo svoju likovnu inačicu. No upravo se zbog toga često postavljalo pitanje tko koga čini društveno priznatim – pisac slikara ili obrnuto pa tako dolazimo do zaključka da postoje tri načina koegzistiranja umjetnika. U prvom slučaju govorimo o utjecaju književnika na likovnog umjetnika. Naime mnogi umjetnici pokušavali su kroz svoje slike dočarati dio priče ili likove iz knjiga već etabliranih autora te se time i sami uspinjali hijerarhijom istaknutih umjetnika poput sir Johna Everetta Millaisa koji je oslikao lik Ofelije kao najtragičnije junakinje Shakespeareova književnog opusa.

Postojali su i slučajevi gdje su dva djela bila potpuno neovisna jedno o drugome. Na primjer Miltonov *Izgnubljeni raj* i slika Williama Blakea te *Faust* kao književno djelo i glasovita Rembrandtova slika uživali su jednako divljenje publike te ne možemo reći da se jedno djelo populariziralo zahvaljujući drugome. Iako nije bila rijetkost da književnici inspirirani slikom napišu knjigu, malo je slučajeva u kojima je knjiga doprinijela popularizaciji slike. Roman *Djevojka s bisernom naušnicom* autorice Tracy Chevalier možda nije proslavio istoimenu sliku nizozemskog umjetnika Johannesesa Vermeera, ali je svakako ponovno probudio interes zaljubljenika u umjetnost. Mnogi su književnici i umjetnici surađivali kako bi se promovirali i privukli publiku svojim djelima, bilo da je riječ o romanu ili slici.

11. 2. Postoji li cenzura u literarno-likovnoj korelaciji?

Cenzura je problem oko kojega se vode polemike već godinama. Iako se često govori o utjecaju društva koje stavlja naglasak na cenzuru određenih knjiga i materijala, škole također igraju veliku ulogu izbora. Štoviše, praćenje utjecaja škole na cenzuriranje omogućuje uvid u kriterije cenzure općenito. Budući da su vrijednosti i ciljevi škola usko vezani uz vrijednosti i ciljeve društva kojem pripadaju, škole često cenzuriraju određena djela iz obzira prema volji i normama društva.

Ograničavajući ekponiranost učenika različitim utjecajima, mišljenjima, stavovima i kulturama, cenzura na taj način može imati i kontraefekt pa je jedan od ciljeva škola suprotstaviti se takvom obliku ograničavanja mladih umova. Književnost i slikarstvo služe kao sredstva kojima se učenici eksponiraju drukčijim kulturama te se zbog toga treba boriti protiv cenzuriranja knjiga i drugih materijala koji sprječavaju potencijalni napredak i razvoj učenika.⁶²

Tijekom povijesti mnogi su iz suludih razloga pokušavali cenzurirati neka od najvećih djela književne umjetnosti, poput *Lovca u žitu* i *Pustolovina Huckleberrya Finna*. Razlozi su često ovisili o vremenu u kojem se živjelo pa su tako veliki dio ljudske prošlosti bile zabranjivane knjige i slike na temu rase i boje kože. Ipak, najčešći razlog cenzuriranja u školama pitanje je seksualnosti i bogohuljenja. I danas su neka umjetnička djela zabranjena kako bi se očuvao mir zajednice.

Problem cenzuriranja većinom pogađa učitelje koji najviše osjećaju potencijalnu prijetnju njihovoj profesiji u slučaju da se odluče podučavati djela koja su zabranjena, cenzurirana ili polucenzurirana. Polucenzurirana djela su ona djela koja se nalaze na posebnom popisu kojem treba pristupiti s oprezom. Zabranjena djela cenzurirana su i uklonjena zakonom te u potpunosti obrisana s popisa umjetničkih ostvaraja namijenjenih školskoj praksi. Iako neke knjige nisu privukle pozornost društva i javnosti, učitelj može osjetiti potrebu da ih cenzurira svojevolumeno i zamijeni ih nekim drugim knjigama te time izbjegne veću kontroverzu.

Prigovori i polemike ponavljat će se dokle god se umjetnost stvara. Stoga je važan zadatak učitelja da kreativnim idejama i vlastitim iskustvom izbjegne podučavanje o knjigama i

⁶² Rebecca Morgan, *Censorship in American Public Schools*, preuzeto s: <http://www.utc.edu/Administration/DepartmentalHonors/MorganReb.pdf>, 15.08.2012., 19:13., str.2.

slikama koje potiču negativne stavove i ideje. Mnogi su autori doživjeli cenzuriranje vlastitih djela, no kako godine prolaze, tako se mijenjaju i stavovi društva pa tako veliki dio njih na kraju biva uklonjen s popisa zabranjenih djela, a cenzurirani klasici preživljavaju jer nose univerzalnu istinu i problematiku.⁶³

12. UTJECAJ RELIGIJE NA KNJIŽEVNOST I LIKOVNU UMJETNOST

Već više od jednog tisućljeća najvažnija tema slikara bili su život i smrt Krista dok je najveći zadatak arhitekata bio izgraditi katedralu. Najvećim umjetničkim djelom u književnosti tisuću godina prije Shakespearea smatrao se Danteov prikaz pakla, čistilišta i raja. Neki će reći da je najveće umjetničko djelo nakon Shakespearea Miltonov *Izgubljeni raj*, drugi *Faust*, djela koja daju uvid u sveprisutnost Boga, bitku između dobra i zla. Doista, za veći dio povijesti, likovna umjetnost je dosegla slavu kroz slavljenje Boga. Čak i suvremena književnost i umjetnost često progovaraju o vjerskim pitanjima, no na netradicionalne načine te stoga možemo reći da je njihov odnos mnogo dublji nego što smo mogli očekivati.

Postoji niz načina na koji književnost i umjetnost mogu biti religiozni. Slike i vitraje u srednjovjekovnim katedralama oslikavaju biblijske priče za ljude koji nisu znali čitati te možemo zaključiti da je vjerska umjetnost zapravo vizualni prikaz, odnosno ilustracija riječi i poruka Svetog pisma. Pravoslavna tradicija kršćanstva ima posve drukčije razumijevanje umjetnosti. Naime, prema njihovom shvaćanju, ikona nije samo ilustracija Svetoga pisma već sama služi kao medij otkrivenja jer ljepota ikone otkriva Božju uzvišenost. Do takvog razmišljanja dolazi se zbog činjenice da postoje oblici božanske objave koji se ne mogu objasniti riječima, a estetske kategorije sklada, ljepote i uzvišenog često su istaknute kako bi umjetnici opisali svoje viđenje Boga.

Što se tiče religije, studenti bi trebali naučiti razmišljati kritički, moralno, politički i religiozno o popularnoj književnosti, glazbi, umjetnosti i medijima te njihovoj ulozi u oblikovanju kulture mladih. Književnost i umjetnost pružaju čudesne načine kojima se učenici mogu služiti kako bi razumjeli religiju. Kao što je jedna stvar čitati o glazbi, a druga slušati, dakle na neki je način iskusiti, takav je slučaj i sa shvaćanjem religije – potrebno je doživjeti

⁶³ Rebecca Morgan, *Censorship in American Public Schools*, preuzeto s: <http://www.utc.edu/Administration/DepartmentalHonors/MorganReb.pdf>, 15.08.2012., 19:13., str.23.

svijet religiozno. Naravno, učitelji ne mogu zahtijevati od učenika prakticiranje religije ili štovanje Boga, ali kroz književnost i umjetnost oni mogu maštovito i neizravno razumjeti što to znači biti religiozan te shvatiti da književnost i umjetnost moraju biti u središtu moralnog odgoja.

Na razini osnovne škole, priče i slike namijenjene djeci tog uzrasta moraju imati moralnu poruku, odnosno one prenose sliku dobra i zla. Budući da se kognitivne sposobnosti djece razvijaju s vremenom, razumijevanje religije u sklopu književnosti i umjetnosti je na višoj razini kod srednjoškolaca, pa tako oni sudjeluju u istraživanju egzistencijalnih tema poput suosjećanja i patnje, krivnje, tjeskobe, smrti, identiteta, dužnosti, nade i očaja koji produbljuju i oblikuju naše moralno razumijevanje i reagiranje na svijet. Konačno, možemo zaključiti kako ne postoje jasne linije koje razgraničavaju književnost, umjetnost, religiju i moral jedno od drugog budući da svi utječu jedni na druge.

Od kad je 1688. izašlo prvo ilustrirano izdanje u tisku, *Izgubljeni raj* zaintrigirao je i potpirio maštu umjetnika. Generacije slikara, crtača i grafičara pokušali su, često bezuspješno, stvoriti vizualni ekvivalent Miltonove poezije. Krajem sedamnaestog i početkom dvadesetog stoljeća pojavio se veliki broj ilustriranih izdanja *Izgubljenog raja*. Osim što su takva izdanja lijepi artefakti sami po sebi, oni su neprocjenjiv znak onoga što je djelo značilo u razdobljima kada su se tiskala. O tome koliko su ilustracije ovisile o svom autoru govori i primjer lika Sotone koji je sasvim različito prikazivan u razdoblju od 1680. do 1860.

Jedan od najpoznatijih ilustratora *Izgubljenog raja* koji je pridonio likovnoj baštini toga djela bio je William Blake, samouki pjesnik i slikar koji se možda najviše približio idealnom poimanju smisla pjesme u svojim slikama. Uzevši u obzir ideje i poruku Miltonova djela, stavove i norme vremena u kojem je stvarao te svoje viđenje borbe dobra i zla, Blake nam je u nasljedstvo ostavio niz izvrsnih umjetničkih djela koji točno oslikavaju poentu *Izgubljenog raja*. Ono po čemu se i književno i likovno djelo ističu njihovi su polivalentni karakteri koji omogućuje sasvim različite doživljaje i razumijevanja iskonske borbe između anđela i demona.⁶⁴

Za razliku od stripovske ilustracije ili vitraja na crkvenim prozorima koji vjerno prate kronologiju priče te je time čine u potpunosti razumljivom, Blakeove su ilustracije manje jasne,

⁶⁴ Ulrich Finke, *French 19th Century Painting and Literature: with Special Reference to the relevance of literary subject-matter to French painting*, Manchester University Press, 1972., str.341.

no ističu se činjenicom da nose onu univerzalnu poruku o pobjedi dobra nad zlom pa se tako njome možemo poslužiti kao motivacijskim sredstvom u nastavi kako bi djeci prenijeli određene moralne pouke. Iako *Izgubljeni raj* i *Faust* ne dijele istu priču pa čak ni vrijeme u kojem su nastale, ono što ih povezuje je upravo ta vječna priča sa svršetkom koji nosi moralnu pouku.

I dok se Blakeovim slikama kroz oluju ideja i grozdove možemo služiti kao motivacijskim sredstvom upućujući učenike na povezivanje boja s emocijama koje se provlače književnim djelom, serija slika Nabila Kansa na temu Fausta savršen je izbor za metodičko povezivanje književnog djela i njegova likovnog korelata⁶⁵. U obradi Goetheove tragedije na nastavi najprije je potrebno uzeti u obzir činjenicu da Kansovu seriju slika čini cijeli niz likovnih djela koji oslikavaju fragmente priče temeljene na Goetheovoj priči. Utoliko je povezivanje književnog djela i njegove slikovne inačice lakši budući da se učiteljima otvara cijeli niz kreativnih zadataka koji učenicima omogućavaju uranjanje u priču i njezino razumijevanje. Najbolji pristup možemo ostvariti organiziramo li neke of Kansovih slika na taj način da od njih stvorimo pravilni kronološki slijed iz kojeg se može iščitati sama priča. Na temelju promatranja, analiziranja i recepcije, učenik će samostalno interpretirati slijed događaja, ali i doći do zaključaka vezanih uz moralni aspekt toga djela.

Jednako tako interpretaciju Goetheova *Fausta* možemo započeti prezentiranjem jedne od Kansovih slika koje predstavljaju početak ove tragedije. Nakon prezentiranja slike, učitelj sugerira učenicima da na temelju nje iznesu svoj doživljaj te započnu priču i predvide što će se dalje dogoditi. Taj se ciklus nastavlja sve dok učenici ne pogledaju sve slike i stvore vlastitu priču, nakon čega im učitelj čita skraćenu verziju prave Goetheove tragedije o Faustu. Ta je tehnika vrsta vođenog čitanja koja potiče učenike da vrlo pažljivo percipiraju i analiziraju slike te na temelju njih iznesu vlastita predviđanja o dijelovima teksta. Uspoređivanjem vlastitih predviđanja o tekstu na temelju slika i onoga što je stvarno napisano, kod učenika se povećava interes za čitanjem teksta, njihova kreativnost, ali jednako tako provjerava se i učenikovo razumijevanje teksta.

⁶⁵ Vidi Prilog 11 u Prilozima.

13. LITERARNO-LIKOVNI SUSRETI U ODGOJNO-OBRAZOVNOM SUSTAVU

Uloga učitelja u korelacijskom pristupu vezana je uz „put“ estetske informacije. Taj put određuju brojne aktivnosti i primjena raznovrsna metodičkog instrumentarija. Učitelj je tako češće na „provjeri“ jer maksimalno dolaze do izražaja njegova inovativnost i kreativnost u radu. Za učitelja je, osim osobnog angažmana u pripremanju za korelacijski pristup, značajna spremnost za rad u stručnom timu učitelja. U takvom timu suradnja se ostvaruje i na razini konzultacija i na razini realizacije dijela zadataka koje prihvaća korelacijski pristup.⁶⁶

Dosadašnja pedagoška i metodička istraživanja bila su usmjerena prema sadržaju nastavnog procesa. Međutim u suvremenom pristupu nastavi značajno mjesto dobiva istraživanje učenikova položaja u nastavi, tj. njegova kritičkog stvaralačkog angažiranja te odnos učitelja, osobito njegovo kreativno ponašanje u nastavi.⁶⁷

13. 1. Likovni poticaji u nastavi

Likovna ostvarenja mogu poslužiti kao motivacija za pismeno izražavanje. U metodici nastave izražavanje kroz likovni predložak (slika, fotografija, skulptura, crtež, grafika) ima značajno mjesto u razvijanju kulture pismenog izražavanja. Slika je, kako ističu metodičari, moćno sredstvo za razvijanje kulture izražavanja. Primjena likovnog predloška u nastavi izražavanja traži određene faze i postupke.⁶⁸ Utvrđene su ove faze:

1. pripremna faza (motiviranje učenika za promatranje slike),
2. promatranje slike,
3. razgovor o slici,
4. stvaranje plana za opis slike,
5. stvaranje rječnika kojim će se slika opisati,
6. utvrđivanje stilskih (sintaktičkih, frazeoloških) sredstava kojima će se ostvariti opis,
7. stvaranje teksta (organiziranje teksta).

⁶⁶ Rasima Kajić, *Povezivanje umjetnosti u nastavi*, Školske novine, Zagreb 1991., str. 21.

⁶⁷ Zvonimir Diklić, *Lik u književnoj, scenskoj i filmskoj umjetnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1989., str. 30.

⁶⁸ Dragutin Rosandić, *Od slova do teksta i metateksta*, Profil, Zagreb, 2002., str. 171.

U pripreмноj se fazi provjerava likovna kultura i senzibilnost učenika, a učitelj obavještava učenike o onim podacima koji su prijeko potrebni za promatranje (doživljavanje i spoznavanje) likovnog djela. Smisao je te faze u oslobađanju učenika/učenica za doživljaj i spoznaju likovnog djela.

U drugoj fazi, fazi promatranja likovnog djela, ostvaruje se emocionalni kontakt s djelom. Učenici promatraju slike. Za vrijeme promatranja ne obavljaju se nikakve druge radnje koje bi mogle utjecati na doživljavanje i pronicanje u smisao likovnog djela. Učitelj ne smije u tom trenutku davati nikakve obavijesti jer se time remeti proces doživljavanja. Promatranje slike može trajati 2 – 3 minute.

Nakon promatranja slike učenici izražavaju svoje doživljaje i dojmove. *Izražavanje doživljaja i dojmova* može biti usmeno ili pismeno. Ako učitelj želi usmjeriti prve reakcije, može ponuditi orijentacijsku anketu koja sadrži nekoliko temeljnih pitanja na koja učenici odgovaraju. Na primjer: *Kakva raspoloženja u vama pobuđuje slika? Jesu li boje na slici vedre ili sumorne?*

Prve doživljaje i impresije učenici iskazuju i u samostalnim pismenim radovima. U sažetoj formi iskazuju svoj doživljaj djela. To su tzv. impresije. Dijaloškom metodom mogu se odrediti temeljne tematsko-motivske i likovne značajke djela. Ako želimo sačuvati izvornost viđenja likovnog djela, izostat će razgovor nakon promatranja likovnog djela i učenici će, neposredno nakon promatranja, izražavati svoje doživljaje i dojmove. Osim spontanog pristupa može se afirmirati i tzv. usmjereno prikazivanje likovnog djela. Učenicima se ponudi plan prema kojem će oblikovati sastavak. Da bi učenici mogli ostvariti predložen plan, uspostavlja se odgovarajući leksik (leksik boje, volumena, proporcije, kompozicije, stručni likovni termini). Plan mogu sastavljati pojedinačno ili se stvara tzv. zajednički plan. Nakon toga pristupa se samostalnom pisanju teksta.⁶⁹

13. 2. Praktični dio rada

Uvođenjem djela likovne umjetnosti u nastavu književnosti, a posebice u nastavu poezije, realizira se širok spektar mogućnosti za razvijanje estetske kulture učenika. Ujedno se time ostvaruje korelacija likovne umjetnosti i književnosti. Promatranjem i tumačenjem likovnog djela razvija se osjećaj za lijepo, a uspoređivanjem se potiče na kritičko razmišljanje i širenje

⁶⁹ Dragutin Rosandić, *Od slova do teksta i metateksta*, Profil, Zagreb, 2002., str. 172.

interpretacijskog djelokruga umjetnosti riječi.⁷⁰ Uporaba umjetnosti može pomoći učenicima u razumijevanju i primjeni vještina kod standardiziranih ispita, a usmjerenost i koncentracija mogu se razviti kroz uvažavanje i primjenu različitih stilova učenja što dovodi do razvoja jezične, vizualne i kinestetičke inteligencije. Kroz povezivanje osobnog iskustva s predmetom, odnosno temom novog gradiva te naglašavanjem uspješnosti procesa učenikovog samootkrivanja novih ideja vezanih uz predmet učenja, učitelji pomažu svojim učenicima u razvijanju složenije vještine razmišljanja. Integriranjem percepcije i spoznaje te izražavanja i razmišljanja, učenikova učinkovitost dostiže znatno višu razinu.⁷¹

Uzevši to u obzir, u praktičnom sam djelu rada provela istraživanje koje je uključivalo dvadeset i četiri učenika trećeg razreda gimnazije. Istraživanje se temeljilo na pitanju koje se povezuje s podučavanjem poezije, često u negativnom kontekstu – *Što je pjesnik htio reći?* Cilj je toga istraživanja bio dokazati učenicima da je ljepota književnosti u njezinoj individualnosti i sposobnosti da se prilagodi svačijem emotivnom stanju. Iako svaka pjesma nosi svoju poruku, ona ipak dopušta individualniji pristup s namjerom da je svatko doživi na sebi poseban način. Namjera je tog istraživanja bila pobiti tezu da postoji samo jedno objašnjenje, shvaćanje i interpretacija pjesnikovih riječi.

Nakon motivacije temeljene na likovnim predlošcima i obrade pjeme Slavka Mihalića *Prolazim Zrinjvcem dotiče me more*, odlučujem se za zadatak koji je jednim dijelom imaginacijski, drugim stvaralački. Posebnost je imaginacijskog zadatka u njegovoj sposobnosti da kod učenika razvija sposobnosti slikovitog predočavanja, zamišljanja i izmišljanja budući da se njima razvija mašta. Obično su potaknuti doživljajem lika, identifikacijom s likom ili spoznajama o književnom liku u konkretnom književnom djelu. Ti se zadaci odlikuju inventivnošću i stvaralačkom aktivnošću. Njima se pokreće imaginacijska i intelektualna aktivnost, tj. razvija se sposobnost oblikovanja novih sadržaja i likova.

Stvaralački su pak zadaci zadaci takve vrste koji nude kreativan pristup i postupak u obradi teme. Njih karakterizira izvornost i stvaralačka mašta, a od učenika zahtijevaju

⁷⁰ Jakov Sablijić, *Iz metodičke teorije i prakse nastave književnosti*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2011., str. 237.

⁷¹ Heather Patay, *Arts integration*, preuzeto s: <http://www.neiu.edu/~middle/Modules/science%20mods/amazon%20components/AmazonComponents3.html>, 22.07.2012, 16: 48.

originalnost, samostalnost, inventivnost i kritički odnos. Oni motiviraju učenika na samostalan kreativni pristup. Složenost i težina stvaralačkih zadataka ovisit će od intelektualne zrelosti i psihofizičkih mogućnosti učenika. Njima se aktiviraju fantazijske, emocionalne, intelektualne i izražajne sposobnosti učenika.⁷² S provedbom zadatka počela sam nakon što su učenici samostalno i logički došli do zaključaka vezanih uz pjesmu te usvojili novo znanje. Prije kratkog objašnjenja zadatka, na ploči je prezentirano pet slika s određenim likovima: 1. *sluga*; 2. *kukavica*; 3. *skitnica*; 4. *braća*; 5. *gospoda*. Zadatak učenika temeljio se na sastavljanju kratke ljubavne priče od četiri do pet rečenica u kojoj će oživjeti likove na slikama.

Rezultat istraživanja pokazao je da su samo tri priče od dvadeset i četiri dijelile sličnosti po tematici i opisu likova, dok su se preostale, njih dvadeset i jedna, bitno razlikovale. Namjera je bila pokazati učenicima da se interpretacija pjesama, kao i proznih djela, može razlikovati ovisno o onome tko ju stvara ili čita. Iako je zadatak bio jednak svim učenicima, različiti karakteri i emotivna stanja ispitanika dokazala su da se identična pojava/subjekt/inspiracija može promatrati na više načina (u ovom slučaju na dvadeset i jedan različit način) te je time pobijena teza da postoji samo jedna prava interpretacija književnog djela. Na taj način dokazano je da je pitanje – *Što je pjesnik htio reći?* samo podsjetnik na prošlu metodičku tradiciju podučavanja književnosti.

Dakle od velike je važnosti da svi učitelji postanu svjesni potencijalnog uspjeha učenika zahvaljujući njihovoj samostalnoj radu i uključenosti u vlastito obrazovanje putem umjetnosti unutar integrirane nastave. Integriranje umjetnosti u nastavu ne bazira se samo na povremenom umjetničkom projektu koji je povezan s drugim školskim predmetima. Riječ je o metodologiji i filozofskom pristupu obrazovanju koji sudjeluje u stvaranju razine povezivanja gradiva na osobnoj razini te dodaje određenu dubinu radu u učionici kroz kreativni problemsko-stvaralački proces učenja i poučavanja. Metodički model međudjelovanja riječi, slike i glazbe, uz poštovanje učenikove osobnosti, omogućuje potpunije ostvarivanje zadaća umjetničkih nastavnih područja, među ostalim i vizualno-likovnog odgoja i obrazovanja.⁷³ Stvarajući poredbe učenik očituje

⁷² Zvonimir Diklić, *Lik u književnoj, scenskoj i filmskoj umjetnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1989., str. 173–174.

⁷³ Kata Lučić, *Međudjelovanje riječi, likovnog djela i glazbe u metodici hrvatskog jezika i književnosti u razrednoj nastavi*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Zagreb, 2001., str. 192.

svoju jezičnu i poetsku kompetenciju, proživljava stvaralački trenutak koji ga približava i uvodi u svijest pjesme.⁷⁴

14. UTJECAJ POP-UMJETNOSTI I SUVREMENE KNJIŽEVNOSTI NA OBLIKOVANJE DJETETOVA STAVA

Jedan je od glavnih problema s kojima se susreće likovno obrazovanje gubitak dječjeg interesa za umjetnost, posebice s vremenom kada djeca postaju starija. Gubitak interesa za likovnu umjetnost u nastavi i općenito možemo povezati s internaliziranim problemima i stresom adolescencije. Mnoge razvojne teorije likovne umjetnosti takav gubitak interesa definiraju kao opći problem. Međutim nedavna istraživanja pokazuju da su djeca iz Japana iznimka tom univerzalnom problemu. Naime japanska mladež nerijetko nastavlja stjecati vještine s ciljem izražavanja vizualnih priča u obliku stripa kako bi izrazila svoje osjećaje i stavove. Takav tip stripova poznat je pod imenom *manga*. Iz te pojave proizlazi važno pitanje za sve učitelje likovne umjetnosti: kako se takav interes za stripove može iskoristiti kao korisno sredstvo i pomagalo u nastavi?

Nedavno provedena istraživanja otkrila su impresivan pokret mladih japanskih umjetnika, odnosno autora manga stripova čiji je veliki broj najbolji pokazatelj koliko je japanska mladež manje podložna internaliziranim poremećajima u ponašanju od ostale djece. Mnogi od tih umjetnika sudjeluju u fenomenu japanskih tržišta stripovima koje su razvijene s ciljem da mladim ljudima pruže priliku za razmjenu vlastitih ideja stvaranjem i prodajom vlastitih originalnih manga stripova. Veliki broj mladih ljudi uključenih u taj amaterski izdavački pothvat primjer je njihova kontinuirana interesa za takav oblik vizualne naracije. Naime japanska mladež u velikom broju radije nastavlja stjecati likovne vještine kroz taj oblik pop-kulture nego daljnjim likovnim obrazovanjem u školama i na fakultetima. Umjesto pokušaja da se izraze kroz likovnu umjetnost, oni razvijaju svoje vještine rješavanja problema i uče nove likovne tehnike kako bi preslikali svoje misli na papir u obliku vizualne priče, odnosno mange.

Budući da je danas nemoguće ignorirati utjecaj pop-kulture u dječjem umjetničkom razvoju (vizualne atrakcije masovnih medija, poput televizije, filmova i računalnih igara), taj veliki dotok

⁷⁴ Dragutin Rosandić, *Kurikulski metodički obzori*, Školske novine, Zagreb, 2003., str. 150.

vizualnih informacija mogao bi biti veliki izvor za stvaranje kreativnog i učinkovitog nastavnog plana i programa. Razvoj složenijih priča u manga stripovima povezan je sa sve širom čitateljskom publikom različite dobi – od djece do odraslih. Nova generacija obožavatelja takvog oblika pop-kulture koja ne prestaje čitati manga stripove ni nakon dječje dobi, nastala je tijekom 60-ih godina 20. stoljeća. S obzirom na prosjek godina i kognitivnu zrelost čitateljske publike, očekivanja su rasla pa su tako autori manga stripova pokušavali izbjeći etiketu stvaralaca običnih stripova. Cilj manga stripova tada se mijenja pa oni počinju izražavati ozbiljnije ljudske drame i društvene probleme. Kao rezultat toga, počinju se proizvoditi različite vrste priča kako bi se zadovoljile želje čitatelja: znanstvena fantastika, sportske, ljubavne, povijesne priče, itd.⁷⁵ Dakle, moderne tehnike pop-umjetnosti daju učiteljima mogućnost da podrže razvoj učenikovih likovnih vještina razmišljanja, kao što su promatranje i kritičko razmišljanje. Crtajući scene iz svakodnevnice u nizu uzastopnih slika, učenici će obratiti pozornost na život i prirodu oko njih. Takve aktivnosti daju umjetnosti više smisla, a učenicima priliku da pronađu svoj identitet izražavajući se kroz vizualne priče.

Pop-kultura u književnosti najviše se odrazila na preoblikovanje starih tema i prilagođavanje novim generacijama i njihovim interesima. Nažalost, ono po čemu se ističe književnost pop-kulture potreba je za senzacionalizmom pa tako nastaju djela slabije kvalitete inspirirana umjetničkim djelima poput *Drakule* Brama Stokera i Shakespeareova *Romea i Julije*. Zato ne čudi kada Boris Tomaševski govori o zamjeni „viših žanrova“ onim „nižim“. Iako se književnost prilagođava potrebama i željama mladih pa se često karakterizira kao konzumeristička i pomalo trivijalna, ne može joj se poreći da upravo ona omogućava mladima da budu ono što jesu te da njihova dijela i preferencije govore umjesto njih samih.⁷⁶ Upravo zbog toga što je pop-kultura namijenjena masama, čini se lakšim iznošenje vlastitih stavova i manifestiranje svoje osobnosti kroz književnost, likovnu umjetnost i masmedije. Mladi tada ne osjećaju toliki pritisak društva, već postaju dio njega i samim time osjećaju se sigurnijim da budu ono što uistinu jesu. Dakle iako je shvaćena kao beskarakтерна, pop-kultura omogućila je mladima veću slobodu da bez straha iznesu svoja razmišljanja i stavove.

⁷⁵ Masami Toku, *Children's artistic and aesthetic development: The influence of popculture in children's drawings*, preuzeto s:<http://www.csuchico.edu/~mtoku/vc/Study1.htm>, 12.08.2012.14:15.

⁷⁶ Mark J. Kurlansky, *Pop Goes the Culture*, Change, 1977, str. 28.

15. ZAKLJUČAK

S obzirom na brojne metodičke, didaktičke, teorijske, praktične i povijesne spoznaje o literarno-likovnoj korelaciji u nastavi književnosti, pri čemu su bile zastupljene teorije Dragutina Rosandića, Vladimira Poljaka, Rasime Kajić i drugih istaknutih teoretičara, zaključak ovog rada veže se uz osebnost i važnost uporabe književnih i likovnih korelata kao tekstovnih i vizualnih sredstava s ciljem kvalitetne i kreativne interpretacije proze i poezije u nastavi književnosti.

Praktični dio rada u obliku istraživanja provedenog u trećem razredu gimnazije predstavlja temelj i polazište ovog rada budući da se oslanja na već ukorijenjenu pretpostavku da je interpretacija književnosti zamorna i neshvatljiva obveza učenika. Uzevši to u obzir, ne čudi činjenica da se interpretacije često povezuju s već standardnim pitanjem – *Što je pjesnik htio reći?* Ovaj je rad uz pomoć niza metodičkih spoznaja i praktičnog rada dokazao kako je učenicima potrebno pojednostaviti podučavanje književnosti te se više oslanjati na likovne korelate budući da veliki broj učenika posjeduje vizualni tip inteligencije.

Kako bi se privukla pozornost učenika, potrebno ih je najprije privući nečime što im je blisko i razumljivo jer se u suprotnom često zna naići na prepreku zbog pada koncentracije izazvane zbunjenošću koju nosi složeno gradivo. Izvori likovnih korelata novog književnog gradiva ne moraju biti velika umjetnička djela koja će ih možda dodatno zbunjivati. Izvore možemo pronaći u slikovnicama, ilustracijama knjiga, stripovima, a posebice u crtežima samih učenika. Crtanje je izrazito kreativan način stvaranje prijateljske opuštene atmosfere u razredu, dovoljno poticajne za rad učenika i njihovu želju za sudjelovanjem u nastavi.

Naravno, izbor likovnih korelata ovisi o uzrastu učenika i njihovim kognitivnim sposobnostima pa ćemo tako u nižim razredima češće nailaziti na slikovnice i ilustracije dječjih knjiga, dok su stariji učenici u srednjim školama dovoljno pripremljeni za interpretiranje književnih djela na temelju kompleksnijih likovnih ostvaraja, poput Blakeove interpretacije Miltonova *Izgubljenog raja*.

U svakom slučaju literarno-likovna korelacija nije samo od velike važnosti unutar okvira učionica i dječjih radnih igraonica, ona uvelike utječe na razvitak dječjih kognitivnih sposobnosti i sposobnosti da se izraze kroz likovni medij.

16. PRILOZI

16. 1. Ilustracije i tipovi ilustracija

Prilog br. 1. *Ljepotica i zvijer* (Walter Crane)

Prilog br. 1. *Alisa u zemlji čudesa* (John Tenniel)

Prilog br. 1. *Čarobnjak iz Oza* (William Wallace Denslow)

16. 2. Literarno-likovne korelacije prema epohama

Prilog br. 2. *Mona Lisa* (Leonardo da Vinci)

Prilog br. 2. *Ginevra de' Benci* (Leonardo da Vinci)

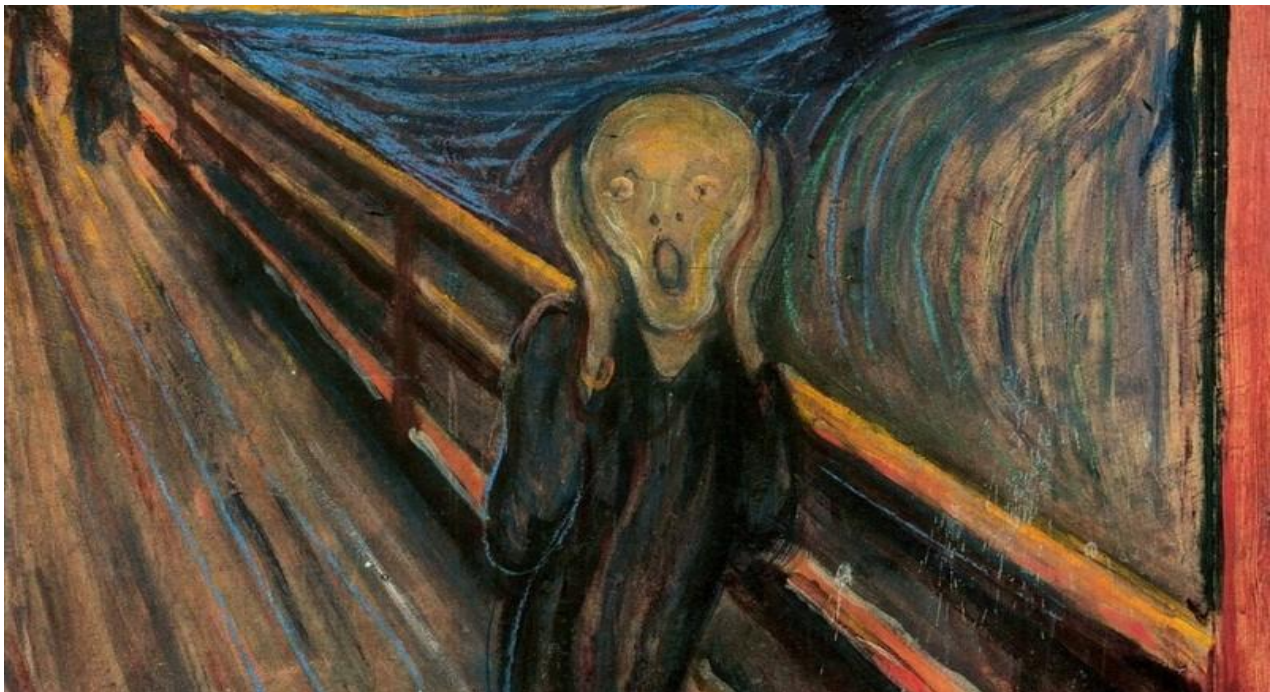
Prilog br. 3. *Noćna mora* (Johann Friedrich Füssli)

Prilog br. 3. *Danteova barka* (Eugen Delacroix)

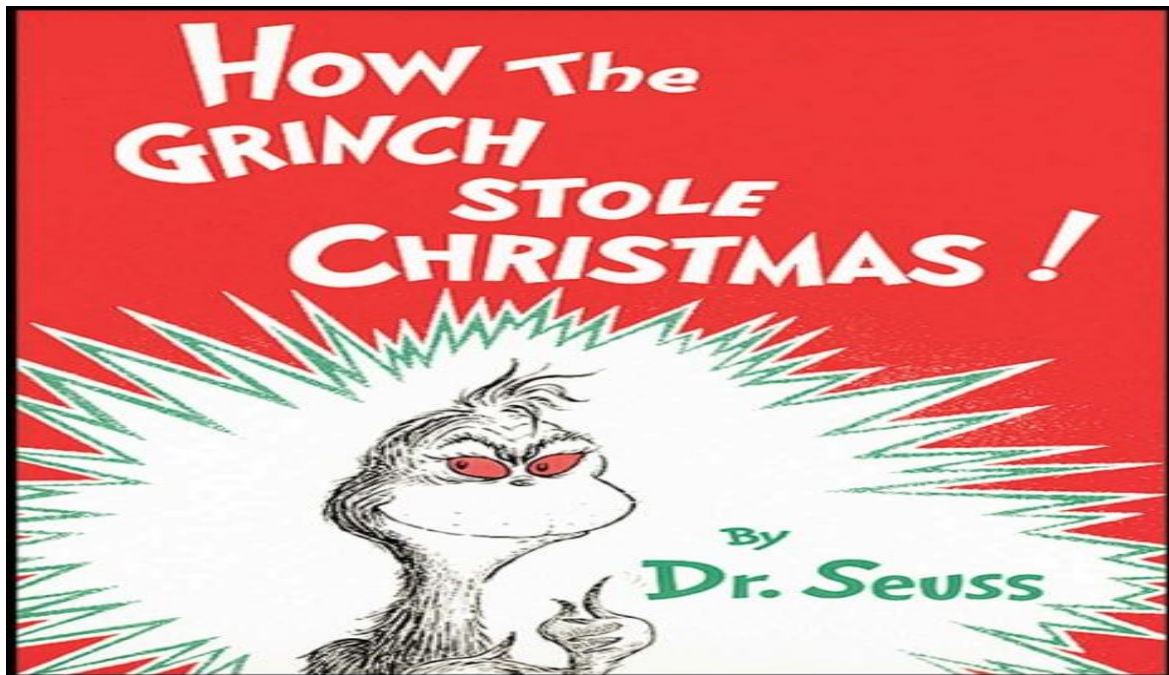

Prilog br. 3. *Splav Meduze* (Théodore Géricault)

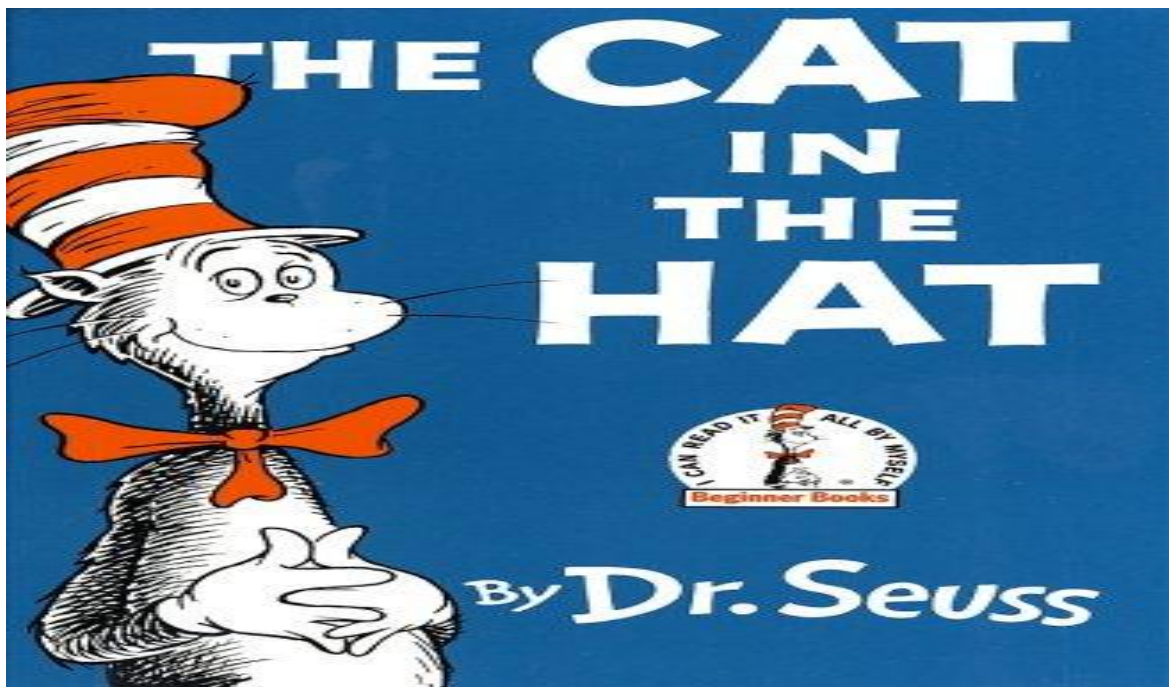

Prilog br. 3. *Krik* (Edvard Munch)

16. 3. Literarno-likovne korelacije u nacionalnoj i svjetskoj književnosti

Prilog br. 4. *Kako je Grinč ukrao Božić* (Theodor Suess Geissel)

Prilog br. 4. *Mačak u šeširu* (Theodor Suess Geissel)

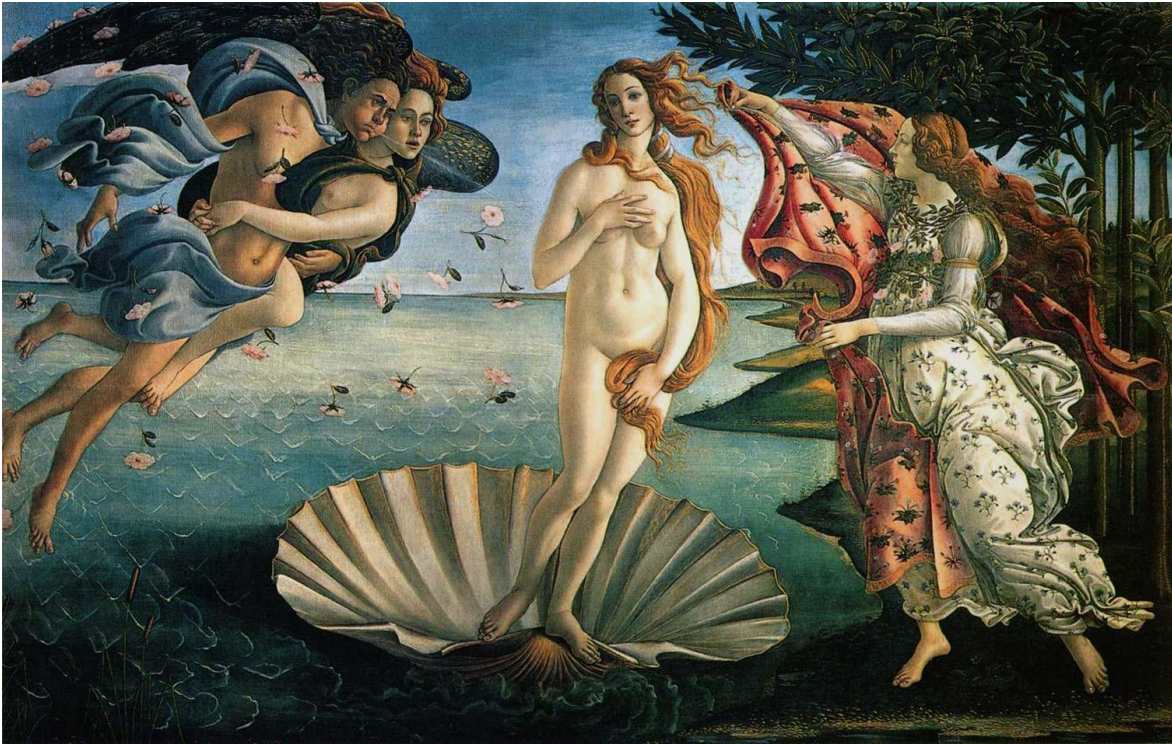
ZVONIMIR BALOG
NEVIDLJIVA IVA

Lijepanasa

Prilog br. 4. *Nevidljiva Iva* (Zvonimir Balog)

16. 4. Literarno-likovne korelacije prema temi i motivima

Prilog br. 5. *Rođenje Venere* (Sandro Boticelli)

Prilog br. 5. *Posljednja večera* (Leonardo da Vinci)

Prilog br. 5. *Pieta* (El Greco)

Prilog br. 6. *Lopoči* (Claude Monet)

Prilog br. 6. *Zvezdana noć* (Vincent van Gogh)

Prilog br. 6. *Sloboda predvodi narod* (Eugene Delacroix)

Prilog br. 7. *Guernica* (Pablo Picasso)

Prilog br. 7. *Oproštaj Katarine i Petra Zrinskog* (Oton Iveković)

Prilog br. 7. Slike: *Hrvatski narodni preporod* (Vlaho Bukovac)

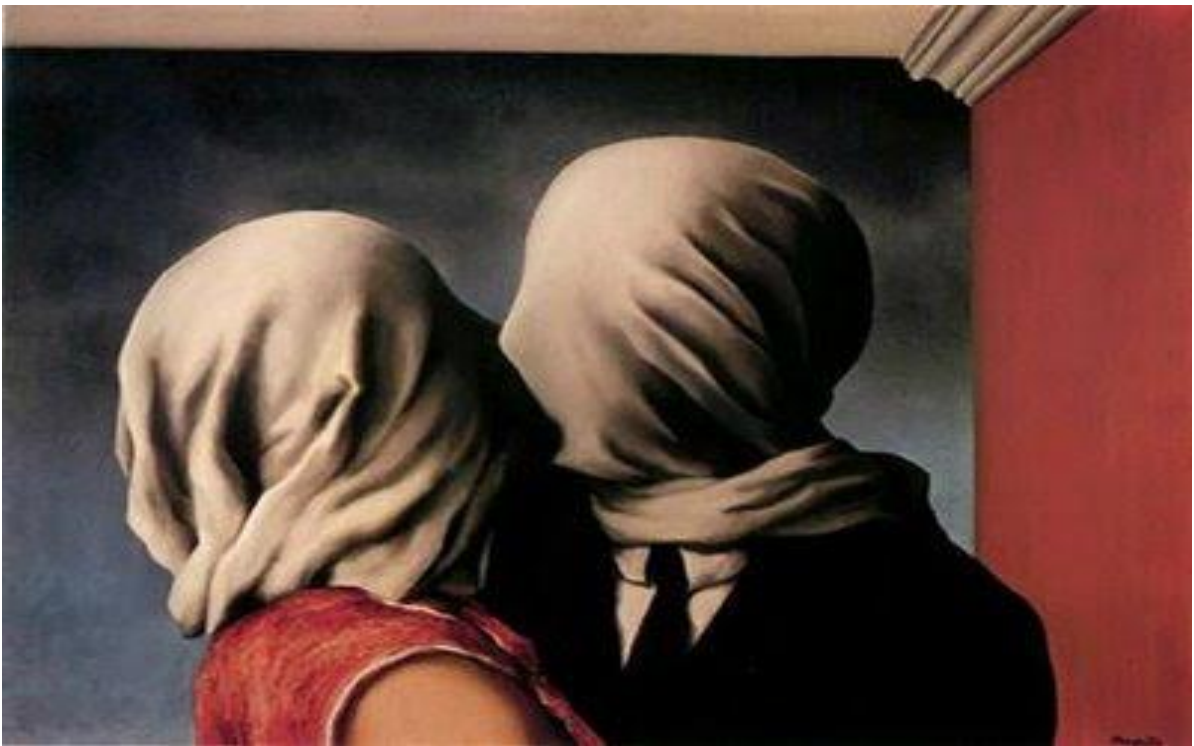
Prilog br. 8. *Crveni zmaj* (William Blake)

Prilog br. 8. *Dobri i zli anđeli* (William Blake)

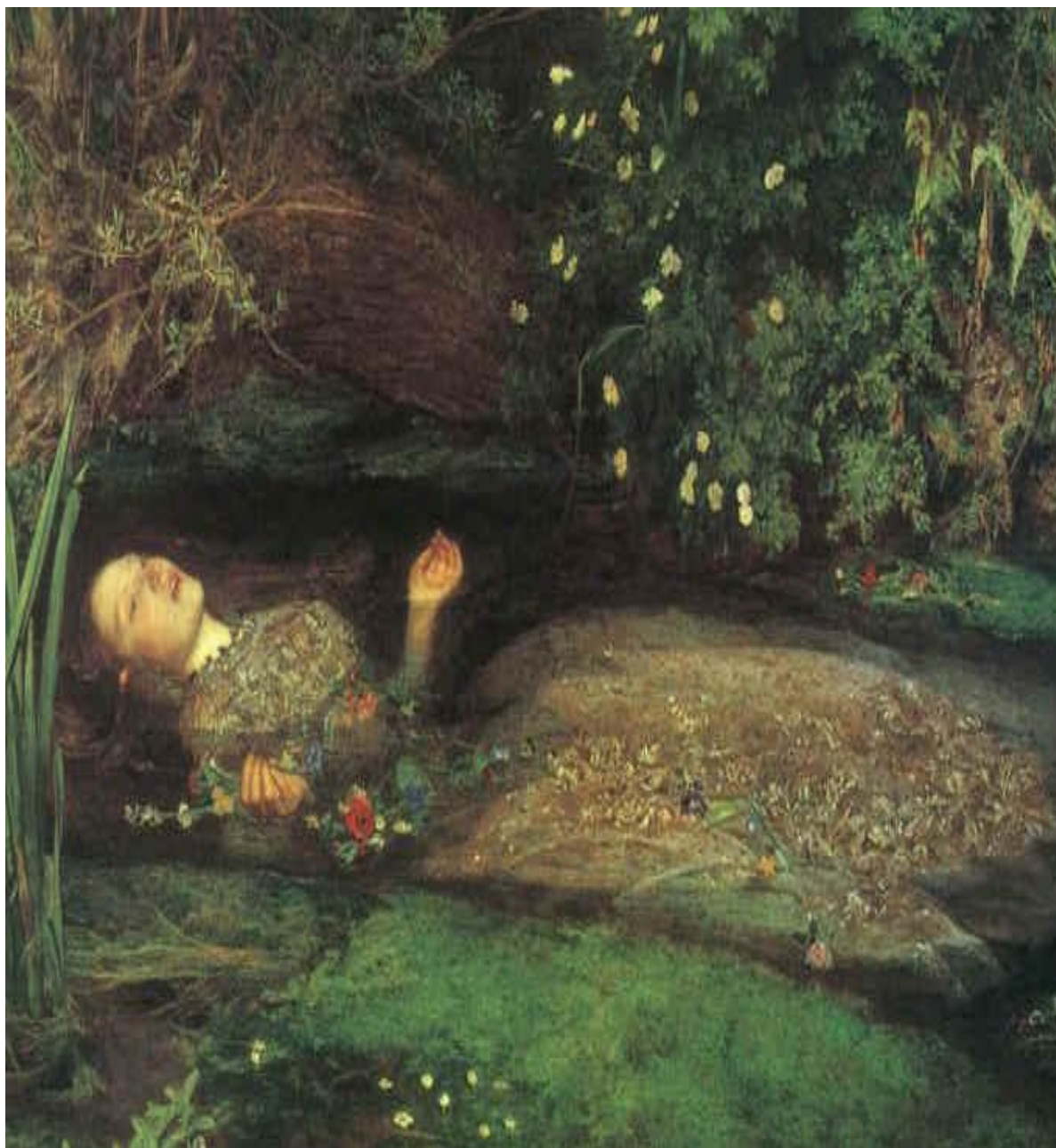
Prilog br. 9. *Tristan i Izolda* (Rogelio de Egusquiza)

Prilog br. 9. *Ljubavnici* (Rene Magritte)

16. 5. Isticanje pojedinih fragmenata djela i subjekta na slikama

(povijesne slike/*history paintings*)

Prilog br. 10. Prikaz Ofelijine smrti (sir John Everett Millais)

16. 6. Utjecaj religije na književnost i likovnu umjetnost

Prilog br.11. Ilustracija Faustova iskušenja (Nabil Kanso)

17. LITERATURA

1. Banić, Sonja, *Motivacija učenika kao uvjet uspjeha*, preuzeto s: http://free-zg.t-com.hr/Sonja-Banic/pdf_materjali/Motivacija%20kao%20uvjet%20uspjeha.pdf, 16. 08. 2012., 12:34.
2. Brookshire, Jamye, Scharff, Lauren F. V., Moses, Laurie E., *The Influence of Illustrations on Children's Book Preferences and Comprehension*, *Reading Psychology*, 2002., str. 328.-329.
3. Burlingham, Cynthia, *Picturing Childhood The Evolution of the Illustrated Children's Book*, The Center, 1997.
4. Diklić, Zvonimir, *Lik u književnoj, scenskoj i filmskoj umjetnosti*, Školska knjiga, Zagreb, 1989.
5. Finke, Ulrich, *French 19th Century Painting and Literature: with Special Reference to the Relevance of Literary Subject-matter to French Painting*, Manchester University Press, 1972.
6. Fitzpatrick, Katherine, *"A Document in Madness": Representations of Ophelia as Lovesick Madwoman in Mid-eighteenth and Nineteenth Centuries*, 2011.
7. Grgurić, Nada, Marijan Jakubin, *Vizualno-likovni odgoj i obrazovanje*, Educa, Zagreb, 1996.
8. Getlein, Mark, *Themes of Art, Living with Art*, eighth edition, McGraw-Hill Publishing, 2008., str. 52, 57, 71, 74.
9. Hilton, Mary, *Revisioning Romanticism: Towards a Women's History of Progressive Thought 1780 – 1850.*, *History of Education*, Volume 30, 2001., str. 479.
10. Horne, C. Jackie, *Six Decades of Picture Book Illustration: The Art of Barbara Cooney*, *Children's Literature in Education*, 2001., str. 92.-95.
11. House, Carolyn A., Rule, Audrey C., *Preschoolers' Ideas of What Makes a Picture Book Illustration Beautiful*, *Early Childhood Education Journal*, 2005.
12. Howard, Claud, *The Use of Pictures in Teaching Literature*, National Council of Teachers of English, 1916.

13. Johnson, Mark M., *A Brush with History: Paintings from the National Portrait Gallery*, Arts and Activities, 2002.
14. Kajić, Rasima, *Povezivanje umjetnosti u nastavi*, Školske novine, Zagreb, 1991.
- Kurlansky, Mark J., *Pop Goes the Culture*, Change, 1977.
15. Lučić, Kata, *Međudjelovanje riječi, likovnog djela i glazbe u metodici hrvatskog jezika i književnosti u razrednoj nastavi*, Doktorska disertacija, Filozofski fakultet, Zagreb, 2001.
16. Morgan, Rebecca, *Censorship in American Public Schools*, preuzeto s: <http://www.utc.edu/Administration/DepartmentalHonors/MorganReb.pdf>, 15.08.2012., 19:13.
17. O'Neil, Kathleen Ellen, *Reading Pictures: Developing Visual Literacy for Greater Comprehension*, The Reading Teacher, 2011., str. 214.
18. Paljetak, Luko, Lovrenčić, Ivan, *Lapadski soneti Iva Vojnovića*, Nacionalna i sveučilišna knjižnica, Matica hrvatska, Zagreb, 2002.
19. Patay, Heather, *Arts integration*, preuzeto s: <http://www.neiu.edu/~middle/Modules/science%20mods/amazon%20components/AmazonComponent3.html>, 22.07.2012., 16: 48.
20. Poljak, Vladimir, *Crtanje u nastavi*, Pedagoško-književni zbor, Zagreb, 1969.
21. Robinson, Nick, *Discovering Themes in Literature*, preuzeto s: http://www.douglas.bc.ca/services/learningcentre/pdf/rs/RS4_20_Discovering_Themes_in_Literature.pdf, 3.8.2012., 18:32.
22. Rosandić, Dragutin, *Kurikulski metodički obzori*, Školske novine, Zagreb, 2003.
23. Rosandić, Dragutin, *Od slova do teksta i metateksta*, Profil, Zagreb, 2002.
24. Sabljčić, Jakov, *Iz metodičke teorije i prakse nastave književnosti*, Institut za crnogorski jezik i književnost, Podgorica, 2011.
25. Shuaib J., Meacham, Buendia Edward, *Modernism, Postmodernism, and Post-structuralism and Their Impact on Literacy*, Language Arts, 1999.
26. Stillwagon, Joanne, *Bringing Art to Life through Living Paintings*, Davis Publications, 2005.

27. Thompson, Susan C., *Children as Illustrators: Making Meaning Through Art and Language*, National Association for the Education of Young Children, New York, 2005.
28. Tkalec, Miroslav, *Lagani način obučavanja*, Zagreb, Matica hrvatska, 1896.
29. Toku, M. *Children's artistic and aesthetic development: The influence of popculture in children's drawings*,
preuzeto s:<http://www.csuchico.edu/~mtoku/vc/Study1.htm>, 12.08.2012.14:15.
30. Tosi, Arturo, *The „Accademia della Crusca“ in Italy: Past and Present*, Language policy, Springer, 2011.